

DELOVNI ZVEZEK

št. 11/letnik VIII/1999

SODOBNE TENDENCE V ODNOSIH MED STORITVENO IN INDUSTRIJSKO PROIZVODNJO V SVETU IN V SLOVENIJ

dr. Metka STARE

Ljubljana, april 2000

IZDAJATELJ: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj,
Ljubljana, Gregorčičeva 27

FAKS: 061/178 20 70
TELEFON: 061/178 21 12

UREDNIK ZBIRKE: Boštjan PLEŠEC

Razmno ženo v 200 izvodih.

GRAFI^NO OBLIKOVANJE: Boštjan PLEŠEC

ODGOVORNA OSEBA: doc. dr. Janez POTOČNIK

Pisna naročila za zbirko ali publikacijo sprejemamo na naslov izdajatelja.

KLJU^NE BESEDE: storitve, proizvodnje storitve, vpliv storitev na razvoj, Slovenija.

Kazalo

1. UVOD	5
2. TAKSONOMIJA STORITEV IN PROIZVODNIH STORITEV	6
2.1. Problemi definiranja storitev	6
2.2. Klasifikacije in skupine storitev	7
2.3. Opredelitev proizvodnih storitev	8
3. TEORETI^NO-METODOLO[KA IZHODI[^A POJMOVANJA STORITEV V RAZVOJNO STRUKTURNIH SPREMEMBAH	11
3.1. Spreminjanje odnosa med storitveno in industrijsko proizvodnjo	11
3.1.1. KLASI^NI PRISTOPI	11
3.1.2. POST-INDUSTRIJSKI IN NEO-INDUSTRIJSKI PRISTOPI	12
3.1.3. INTEGRALNI PRISTOP	13
3.2. Sodobne tendence v odnosih med storitveno in industrijsko proizvodnjo	13
3.2.1. KREPITEV MEDSEBOJNIH POVEZAV	13
3.2.2. SPREMINJANJE POMENA POSAMEZNIH VRST STORITEV ZA INDUSTRIJSKO PROIZVODNJO	16
4. VLOGA PROIZVODNIH STORITEV V RAZVOJU	18
4.1. Vpliv tehnolo{kih in organizacijskih sprememb	18
4.1.1. PREDNOSTI EKSTERNALIZACIJE STORITEV	18
4.2. Vzroki za hitro rast proizvodnih storitev	20
4.3. Uporaba znanja in inovacij v proizvodnih storitvah	21
4.4. Produktivnost storitev	22
4.4.1. POMANJKLJIVOSTI TRADICIONALNEGA PRISTOPA PRI MERJENJU PRODUKTIVNOSTI STORITEV	22
4.4.2. NOVI PRISTOPI PRI MERJENJU PRODUKTIVNOSTI STORITEV IN POSREDNA PRODUKTIVNOST PROIZVODNIH STORITEV	24
5. POVEZANOST STORITVENE IN INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE - STANJE V SLOVENIJI	28
5.1. Sektorski premiki v 80-tih in 90-tih letih in vzroki	28
5.1.1. UVAJANJE TRŽNO USMERJENIH REFORM	29
5.1.2. PRILAGAJANJE INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE TEHNOLOŠKIM SPREMEMBAM IN POVEČANI KONKURENCI	30
5.1.3. SPREMEMBE V ORGANIZIRANJU INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE	30
5.1.4. PREMIDI V ZAPOSLENOSTI	32
5.2. Povezanost storitvene in industrijske proizvodnje in vloga proizvodnih storitev	34
6. DEJAVNIKI RAZVOJA PROIZVODNIH STORITEV	38
6.1. Znanje in raven izobrazbe	38
6.2. Informacijsko komunikacijska tehnologija in infrastruktura	39

7. ZAKLJU^KI IN SMERNICE ZA SPODBUJANJE RAZVOJA PROIZVODNIH STORITEV	42
7.1. Prednostne usmeritve pri razvoju proizvodnih storitev	44
LITERATURA	46
Do sedaj izšlo v okviru zbirke delovni zvezki	50

1. UVOD

Razumevanje korenitih sprememb v strukturi gospodarstev v smeri krepitev vloge storitev in zmanjševanja pomena industrijske proizvodnje je precej pomembno, če zlasti upoštevamo njihove posledice na nacionalni in globalni ravni, na naravo dela in na delovanje gospodarstev na nacionalni in globalni ravni. "Nevednost in negotovost o vlogi storitev v nacionalnem in svetovnem gospodarstvu določa znanje o tem. Problemi se nanašajo tako na podatke in definicije kot na neustrezno razumevanje povezav in odnosov med proizvodnjo proizvodov in storitev" (Rada, 1987).

Tudi v Sloveniji se na strukturne spremembe v smeri storitev odzivamo počasno. Pri tem se zlasti izpostavlja zmanjševanje pomena industrijskega sektorja (tki. deindustrializacija) in ni jasna rast produktivnosti storitev ob hkratnem hitrejšem naraščanju njihovih cen, hkrati pa ni širšega razumevanja procesov, ki so posledica modernizacije industrijske proizvodnje. Tehnološki napredek namreč zahteva preoblikovanje industrije, ki zaradi racionalizacije, poglobljene delitve dela in potrebe po povečanju kakovosti in konkurenčnosti potrebuje več storitev. Zaradi omenjenih procesov se povečuje povezanost in medsebojna odvisnost industrijske in storitvene proizvodnje, tako na sektorski kot na funkcionalni ravni. Poudarjanje prioritete vloge enega ali drugega sektorja, ki je bilo značilno za pretekla obdobja, ne ustreza sodobnim razmeram, saj samo usklajeno delovanje in komplementarnost industrijske in storitvene proizvodnje omogoča učinkovito gospodarstvo in hitrejši razvoj.

Dinamičen tehnološki napredek, zlasti na področju informacijsko-komunikacijske tehnologije in spremenjena vloga dejavnikov, ki so ključni za konkurenčnost, zahtevajo miselni preskok v obravnavanju odnosov med storitveno in industrijsko proizvodnjo. Proizvodne storitve, ki intenzivno uporabljajo znanje in informacije (finančne, poslovne in komunikacijske storitve), imajo v teh odnosih najbolj dinamično vlogo, zato se analiza osredotoča nanje. To nikakor ne pomeni, da druge storitve niso pomembne, vendar jih je potrebno zaradi velike heterogenosti in njihovih različnih značilnosti z vidika vpliva na razvoj gospodarstva in družbe v celoti, obravnavati ločeno.

Zaradi naraščajočega pomena storitev v slovenskem gospodarstvu je vse bolj pomembno razumeti, kako se ta sektor obnaša in kako vpliva na makroekonomske agregate (poleg dodane vrednosti in zaposlenosti tudi na produktivnost, kakovost, rast, poklicno strukturo zaposlenih, inflacijo). V tej luči je osnovni namen delovnega zvezka, da prispeva k metodološki razjasnitvi nekaterih pojmov povezanih s storitvami in proizvodnimi storitvami in k osvetlitvi temeljnih vzrokov za spremembe v odnosih med storitveno in industrijsko proizvodnjo v svetu in v Sloveniji ter pomen, ki ga imajo v teh procesih proizvodne storitve. Zato je temu posvečen pomemben del delovnega zvezka. Na podlagi ugotovitev iz prvega dela bomo poskušali ugotoviti, kakšne so posledice omenjenih sprememb na delovanje slovenskega gospodarstva, identificirati dejavnike, ki so ključni za razvoj proizvodnih storitev ter predlagati nekatere prednostne usmeritve. Hkrati bomo ugotavljali pomanjkljivosti statističnega spremljanja storitev, ki otežujejo podrobnejšo analizo storitev.

Delovni zvezek predstavlja samo korak v smeri poglobljenega razumevanja sodobnih storitev in njihovih povezav z drugimi segmenti gospodarstva, ki ga bo treba nadgraditi s stalnim analitičnim spremljanjem in raziskavami.

2. TAKSONOMIJA STORITEV IN PROIZVODNIH STORITEV

2.1. Problemi definiranja storitev

Tudi v razvitih državah je proučevanje storitev še vedno obremenjeno s pomanjkanjem, nezadostno razširjenostjo in kakovostjo podatkov. Od tod izvirajo tudi težave pri statističnem zbiranju in merjenju dejanskih gibanj v proizvodnji storitev, kar rezultira v podcenjevanju dejanskega pomena storitev v gospodarskem razvoju. Težave s pomanjkanjem podatkov in merjenjem storitev so dostikrat izgovor, da se niti ne poskuša analizirati različnih rasečnosti storitvenega sektorja in da je napredek na tem področju počasen¹. Poleg tega še vedno ne obstaja splošno sprejeta opredelitev storitev niti soglasje o tem katere dejavnosti uvrščati med storitve. Kot razlog se dostikrat navajajo različni konceptualni pristopi pri opredeljevanju storitev ter velika raznolikost storitev. Verjetno pa je vzrok tudi to, da se je k opredeljevanju storitev tradicionalno pristopalo bolj s stališča, kaj storitve niso (negativna opredelitev), oziroma po katerih lastnostih se ločijo od blaga, kot s stališča, kaj imajo različne storitve skupnega. Zaradi tega se storitvam pogosto pripisujejo naslednje lastnosti:

- neoprijemljivost (so nematerialne),
- nevidnost (ne da se jih shraniti, zato proizvodnja in potrošnja potekata istočasno),
- delovna intenzivnost (nizka uporaba kapitala in tehnologije),
- z njimi se ne da trgovati (non-tradability).

Tehnološki napredek je prinesel nove možnosti uporabe storitev in spremenil nekatere zakoreninjene predstave o njih. Zato zgoraj omenjene posebne lastnosti storitev, ki so v preteklosti veljale za tradicionalne storitve (npr. osebne storitve, trgovina), ne morejo biti skupni imenovalci sodobnih storitev, kot jih poznamo danes.

Najpogosteje so bile storitve opredeljene kot residuum, torej tisto, kar ostane, ko od skupne proizvodnje izločimo materialno proizvodnjo oziroma primarni in sekundarni sektor. Tudi ta opredelitev izhaja iz negativne zaznave. Od pozitivnih opredelitev storitev, torej s stališča, kaj imajo različne storitve skupnega, je najbolj znana Hillova definicija, ki je popolnoma spremenila pristop pri opredeljevanju storitev: storitev je opredelil kot "spremembo stanja osebe ali blaga, ki pripada neki ekonomski enoti in je rezultat aktivnosti druge ekonomske enote, vendar ob predhodnem soglasju prve osebe ali ekonomske enote" (Hill, 1977). Ta opredelitev je služila kot osnovno izhodišče

mnogim avtorjem, ki so se ukvarjali s proučevanjem storitev. Čeprav se na prvi pogled zdi preveč zapletena, pa so njene posamezne trditve jasne, logične in veljajo za vse storitve v splošnem. Hkrati ta opredelitev predstavlja zelo pomembno izhodišče za drugačno razumevanje in merjenje produktivnosti storitev, kot se ponavadi uporablja.

¹ Pri premagovanju teh problemov je zanimiva trditev, da si morajo analitiki "umazati roke" tudi s proučevanjem nepopolnih podatkov o storitvah in pri tem razviti tudi ad-hoc kazalce. Na ta način lahko pridejo do sklepov, ki so včasih samo približni, vendar nakazujejo določeno tendenco, kar pa je bolje, kot da se enostavno zadovoljijo samo z uradnimi podatki (Garonna, 1995).

V praktičnem analitičnem delu se najpogosteje uporabljajo tiste opredelitve, ki enostavno naštevajo, katere dejavnosti sodijo med storitve. Najbolj široke opredelitve med storitve poleg transporta, trgovine, komunikacij, poslovnih in finančnih storitev uvrščajo še državne storitve, gradbeništvo in javne komunalne storitve (preskrba z elektriko, plinom in vodo), medtem ko o' je opredelitve zadnji dve skupini ne upoštevajo. Največja razhajanja so prav glede vključitve gradbeništva in javnih komunalnih storitev med storitve in tudi različne mednarodne institucije in organizacije ter statistični uradi posameznih držav so zelo neenotni glede tega (Svetovna banka, Statistični urad Združenih narodov, EUROSTAT). Na pomen izbora o' je ali širše opredelitve kaže razlika med obema, ki je lahko zelo velika in znaša celo 20 odstotnih točk bruto domačega proizvoda- BDP (Production and Trade in Services, 1985). Čeprav se mednarodne organizacije trudijo za njihovo poenotenje opredelitev, je pri mednarodnih primerjajah podatkov o storitvah in njihovem tolaranju potrebna velika mera previdnosti. Vsaj delno si lahko pri tem pomagamo s klasifikacijami različnih mednarodnih organizacij.

2.2. Klasifikacije in skupine storitev

Pri razvrščanju posameznih dejavnosti vedno uporablja eno od različic Sistema nacionalnih računov (SNA) Združenih narodov na osnovi Mednarodne standardne industrijske klasifikacije (ISIC- International Standard Industrial Classification), po kateri uvrščajo enote glede na osnovno ekonomsko dejavnost. V skladu z revizijo leta (ISIC-Rev.3, 1990) med storitvene dejavnosti sodijo naslednji oddelki:

- oddelek 4 (javne storitve in gradbeništvo),
- oddelek 5 (trgovina na debelo in drobno, hoteli in restavracije),
- oddelek 6 (transport, skladičenje, komunikacije in finančno posredovanje),
- oddelek 7 (nepremičnine, oddajanje, poslovne storitve, javna uprava, obramba in obvezne socialne storitve),
- oddelek 8 (izobraževanje, zdravstvo, socialno delo) in
- oddelek 9 (druge skupne, socialne in osebne storitve, gospodinjstva z zaposlenimi osebami in ekstritorialne organizacije in telesa)

Centralna proizvodna klasifikacija (CPC- Central Product Classification) omogoča precej širšo razčlenjenost od prejšnje razvrstitve in so jo uporabljali kot referenčno v pogajanjih o storitvah v okviru Urugvajskega kroga multilateralnih pogajanj. V nasprotju z razvrstitvijo ISIC se osredotoča na proizvode in ne na dejavnosti ter pozna preko 600 storitvenih proizvodov, ki jih uvršča v 12 glavnih podrobno razčlenjenih kategorij storitev. Osrednja pomanjkljivost te razvrstitve izvira iz dejstva, da se podatki v vedno dr' av zbirajo po ISIC razvrstitvi in jih je potrebno iz te šele prevesti na CPC z uporabo ustreznih ključev.

Evropska unija od leta 1991 uporablja statistično razvrstitev ekonomskih dejavnosti (Nomenclature Statistique des Activites Economique NACE-Rev.1) (Pojasnila k NACE Rev. 1, 1992), ki je primerljiva z ISIC Rev.3. Med storitvene dejavnosti se uvrščajo naslednja področja:

- G: trgovina, popravila motornih vozil in potrebščin za gospodinjstvo
- H: gostinstvo
- I: transport, skladičenje in zveze
- J: finančno posredništvo
- K: nepremičnine, najem in poslovne storitve

- L: javna uprava, obramba, obvezno socialno zavarovanje
- M: izobraževanje
- N: zdravstvo in socialno varstvo
- O: druge skupne, socialne in osebne storitvene dejavnosti

Slovenija kot uradni nacionalni standard od 1.1.1995 uporablja Standardno klasifikacijo dejavnosti (SKD), ki temelji na razvrstitvi NACE-Rev.1.

Poleg statističnih klasifikacij so za proučevanje različnih vidikov storitev pomembne tudi analitične skupine oziroma vrste storitev, pri katerih so razlike med posameznimi bolj enotnimi vrstami storitev utemeljene na podlagi izbranih dejavnikov. Omenjam nekaj najpogosteje uporabljenih načinov oziroma meril za grupiranje storitev, ki razlikujejo storitve z ozirom na:

- a) **tržni položaj** oziroma način oblikovanja ponudbe in povpraševanja: tržne storitve in netržne (javne) storitve (Illeris, 1996);
- b) **način prečne potrošnje**: proizvodne storitve, ki se uporabljajo predvsem v vmesni porabi, in končne storitve, ki so prečne namenjene končni porabi (bodisi osebni ali javni) (Miles, Wyatt, 1991);
- c) **funkcijo, ki jo opravljajo v gospodarstvu**: distribucijske storitve (trgovina, transport in komunikacije), proizvodne storitve (finančne, zavarovanje, poslovne storitve, upravljanje z nepremičninami), socialne storitve (zdravstvo, izobraževanje, javne in neprofitne storitve, poštna storitve) in osebne storitve (hoteli in restavracije, potovanja, popravila, pomoč na domu) (Gershuny, Miles, 1983);
- d) **raven uporabe znanja**: storitve, ki temeljijo na visoki uporabi znanja (finančne, profesionalne, tehnične in informacijske storitve, zdravstvene, izobraževalne in nekatere državne storitve) in "terciarne" storitve, ki temeljijo na standardiziranih proizvodnih metodah in manjši uporabi znanja (transport, distribucija, osebne storitve) (International Competition in Services, 1987);
- e) **odnos do materialne proizvodnje**: storitve, ki so povezane s proizvodnjo proizvodov (infrastrukturne in storitve, ki nastopajo kot inputi) in storitve, ki niso povezane z materialno proizvodnjo (Audretsch, Yamawaki, 1993).

Medtem ko nekateri načini grupiranja storitev zelo jasno razlikujejo med posameznimi vrstami storitev, za katere so na razpolago ustrezni podatki vsaj v razvitejših državah (npr. načini pod a, b in c), pa drugi načini ne omogočajo tako enostavnega določanja meje med različnimi vrstami storitev, zato je tudi težko izločiti podatke za njih in so z analitičnega vidika manj uporabni.

Obravnavanje storitev kot homogene skupine je mnogokrat vzrok za napačne zaključke oziroma za pripisovanje lastnosti, ki so značilne za eno skupino storitev, vsem storitvam na splošno. Da bi se temu izognili, se vse več (tudi) osredotoča na posamezne oboje skupine storitev in opredeljevanje njihovih temeljnih značilnosti ter vlogo v posameznih makroekonomskih kategorijah. Z ozirom na dejstvo, da predstavljajo proizvodne storitve v zadnjih dvajsetih letih v svetu najbolj dinamično kategorijo rasti storitev, ki odločilno vpliva na učinkovitost celotnega gospodarstva, se v nadaljevanju osredotočamo nanje.

2.3. Opredelitev proizvodnih storitev

Tudi proizvodne storitve so analitična kategorija za katero se uporablja vrsta opredelitev, ki različno široko zajemajo proizvodne storitve, mnogokrat odvisno

od razpoložljivosti podatkov in namena analize. Najbolj splošno se izraz proizvodne storitve (producer services) uporablja za tiste storitvene dejavnosti, ki so predmet vmesne porabe proizvajalcev proizvodov in storitev in povečuje učinkovitost v različnih fazah proizvodnega procesa. Vključujejo dejavnosti potrebne pred prietkom proizvodnje (upstream), npr. raziskave, dejavnosti, ki potekajo hkrati s proizvodnjo (onstream), npr. računalniška podpora proizvodnim procesom, in dejavnosti po neposredni proizvodnji (downstream), npr. marketing.

Najbolj enostavne so tiste opredelitve, ki preprosto naštevajo dejavnosti opredeljene kot proizvodne storitve, brez temeljiteje utemeljitve. Lahko pa so proizvodne storitve opredeljene tudi kot:

- vse tržne storitve, ki se uporabljajo v proizvodnji; za njih se pogosto uporablja izraz vmesne storitve (intermediate services) (Grubel, 1995);
 - storitve, ki so povezane s proizvodnim procesom. Delno porabijo tudi v končni potrošnji, vendar se njihova celotna proizvodnja šteje med proizvodne storitve (Gershuny, Miles, 1983);
 - storitve, ki intenzivno uporabljajo znanje in informacije (Miles, 1993);
- Iz tega je razvidno, da je od izbora meril in kriterijev odvisno, katere storitve so uvrščene med proizvodne storitve. Na podlagi kombinacije meril, ki se uporabljajo za opredelitev proizvodnih storitev v razvitih državah ter uporabljajo dodatna merila, bomo opredelili proizvodne storitve v Sloveniji.

V razvitih državah se v analizah kot osnovno merilo za izbor proizvodnih storitev najpogosteje uporablja kriterij, na podlagi katerega se med vsemi tržnimi storitvami izločijo tiste vrste storitev, ki so predmet vmesne porabe, neprav vstopajo tudi v končno porabo. To pomeni, da se preko 50 odstotkov celotne proizvodnje teh storitev porabi v vmesni proizvodnji drugih dejavnosti, bodisi industrijskih bodisi storitvenih. Tudi v naši analizi uporabljamo ta kriterij kot osnovni za opredelitev proizvodnih storitev v Sloveniji (glej tabelo 1) in na njegovi podlagi izločimo dejavnosti I, J in K po SKD.

Tabela 1: Kriteriji za opredelitev proizvodnih storitev*

Dejavnost SKD	Vmesna poraba v skupni proizvodnji v%	Zaposleni z visoko in višjo izobrazbo v %
G Trgovske storitve	40.9	15.8
H Gostinske storitve	9.1	5.9
I Prometne storitve	67.3	13.8
J Finančno posredništvo	79.0	29.7
K Nepremičnine, najem in posl. storitve	64.3	37.1

Opomba: * podatki v tabeli so za leto 1993, razen podatkov o zaposlenosti po izobrazbi, ki so za leto 1995.
Vir: Input-output tabela 1993, SURS, Bevc, 1998.

Ker so pri sodobnih proizvodnih storitvah znanje in informacije ključnega pomena, kot dodatni kriterij za opredelitev proizvodnih storitev uporabimo izobrazbo zaposlenih². Pri tem zahtevamo, da delež zaposlenih z višjo in visoko

² Tudi izobraževalne storitve so kot celotna dejavnost (javne in tržne) ključnega pomena za povečevanje učinkovitosti gospodarstva in bi jih bilo kot take potrebno vključiti med proizvodne storitve. Vendar pa nastane pri tem problem, saj je potrebno upoštevati, da pretežni del izobraževalnih storitev vstopa v druge dejavnosti neposredno kot najpomembnejši proizvodni dejavnik delo oziroma skozi usposobljenost zaposlenih in le manjši del izobraževalnih storitev (čeprav naraščajo) vstopa kot posredna vmesna

{olo znatno odstopa od popre-ja za vse storitve oziroma, da dosega okoli 30 ali ve- odstotkov, kar velja za dejavnosti J in K po SKD (tabela 1). Obema zgornjima kriterijema sta zadostili samo dejavnosti J (finan-ne storitve) in K (nepremi-nine, najem in poslovne storitve).

Upo{tevajo~ visoko informacijsko intenzivnost komunikacijskih storitev, njihov nara{-ajo~i pomen v vmesni porabi ostalih segmentov gospodarstva ter strate{ko vlogo pri uvajanju elektronskega poslovanja, tudi komunikacijske storitve uvr{-amo med proizvodne storitve³, kar je tudi v skladu z najpogosteje uporabljenimi opredelitvami proizvodnih storitev v razvitih dr' avah. Finan-ne, komunikacijske in poslovne storitve, ki smo jih uvrstili med proizvodne storitve, se torej prete' no porabijo v vmesni porabi, vendar njihovo celotno dejavnost {tejemo med proizvodne storitve. Klju-no za opredelitev teh storitev je, da se njihova dejavnost v najve-ji meri nana{a na prenos strate{kih znanj in informacij, usmerjene so k re{evanju problemov in ustvarjanju razvojnih smernic, ne pa k rutinskim administrativnim opravilom.

Nadaljevanje s strani 9

storitev, ki jih podjetja kupujejo na trgu (npr. dodatno {olanje in specializirano usposabljanje zaposlenih).

³ Za komunikacijske storitve, ki so del dejavnosti I (promet in zveze), ne razpolagamo z dovolj raz{lenjenimi podatki, da bi lahko empiri~no preverili njihovo uvrstitev med proizvodne storitve v skladu z izbranimi merili. Kljub temu menimo, da sodijo v to skupino.

3. TEORETI^NO-METODOLO[KA IZHODI[^A POJMOVANJA STORITEV V RAZVOJNO STRUKTURNIH SPREMEMBAH

3.1. Spreminjanje odnosa med storitveno in industrijsko proizvodnjo

Odnosi in interakcije med dvema kategorijama so pogosto opredeljeni tradicionalno, -eprav dinami-ne spremembe obeh kategorij postopoma vplivajo tudi na spremembe njunega odnosa. Podobno velja za odnos med materialno (predvsem industrijsko) in storitveno proizvodnjo, ki se je spreminjal predvsem pod vplivom tehnolo{kega napredka in razvoja. V nadaljevanju na kratko prikazujemo razli-ne pristope.

3.3.1. Klasi~ni pristopi

Pojmovanje A. Smitha o produktivnem delu v industriji in neproduktivnem delu v storitvah je imelo daljnose^ ni vpliv na vrednostenje storitev v razvoju. Izhajalo je predvsem iz vrednotenja osebnih storitev v obdobju zgodnjih tr^ nih gospodarstev od sredine 18. do sredine 19. stoletja. Za Smitha je bil izraz storitve sinonim za

neproduktivno tro{enje, ki zavira akumulacijo kapitala (povzeto po Delauney, Gadrey, 1992). Posledica tak{nega gledanja je tudi prevladujo-e mnenje o nizki produktivnosti storitev. Vplivalo je na metode analize storitev in statisti-ne raziskave o storitvah. Tudi marksisti so poudarjali primat materialne proizvodnje, ki edina ustvarja vrednost in prese^ no vrednost in je torej produktivna. Ena~enje ve~ine storitev (razen transporta in vzdr^ evanja) z nematerialno proizvodnjo je vplivalo na oblikovanje prete^ no negativnega odnosa socialisti-nih gospodarstev vzhodne Evrope do storitev, ki se je odrazilo v velikem zaostajanju storitvenega sektorja v teh dr^ avah in ima posledice {e danes.

V tridesetih letih tega stoletja se je za-el za storitveno proizvodnjo uporabljati izraz terciarni sektor. Fisher je ugotovil, da se zaposleni z razvojem najprej selijo iz primarnih v sekundarne dejavnosti in nato vse bolj v terciarne dejavnosti. Tudi Clark je uporabil enako terminologijo za posamezne dejavnosti in na podlagi mednarodnih primerjav ugotovil, da zaposlenost v sekundarnem in kasneje tudi v terciarnem sektorju nara{~a vzporedno z nara{~anjem dohodka na prebivalca, oziroma da so osrednji vzrok za premike v zaposlenosti v smeri sekundarnega in terciarnega sektorja spremembe v strukturi povpra{evanja v skladu z Englovim zakonom⁴.

Teorije, ki so utemeljevale razvoj storitvenega sektorja na dejavnikih povpra{evanja, so imele to slabost, da so kot terciarni sektor obravnavale predvsem osebne storitve in na njihovi podlagi sklepale o storitvah na splo{no. ^eprav je bilo to razumljivo z ozirom na raven gospodarskega razvoja in vrsto storitev, ki so prevladovale v tistem ~asu, pa je imelo za posledico uveljavitev

⁴ Na osnovi teorije povpra{evanja je Engel trdil, da gospodinjstva z relativno visokim dohodkom tro{ijo premosorazmerno manj za primarne proizvode, zato se krepi položaj sekundarnega v primerjavi s primarnim sektorjem. Enak pojav opazimo tudi pri sekundarnih proizvodih v primerjavi s porabo storitev.

mnenja, da se storitveni sektor razvija avtomatično kot posledica razvoja in povečanja dohodka na prebivalca.

Empirične analize so kasneje postavile pod vprašaj "stopenjski pristop" Fisherja in Clarka in ovrgle linearni determinizem v razvoju. Ugotovljeno je bilo, da le-ta velja za razvite države zahodne Evrope, ki so se prve industrializirale, ne pa tudi za neevropske

razvite in nerazvite države. Pri slednjih se je zaposlenost iz primarnega sektorja istočasno selila v sekundarni in terciarni sektor. [ele ko je bila dosežena določena stopnja razvoja, se je delež storitvenega sektorja v zaposlenosti začel povečevati na račun industrijskega sektorja.

3.1.2. Post-industrijski in neo-industrijski pristopi

V šestdesetih letih so postale storitve prevladujoči segment gospodarstva v razvitih državah tako po deležu v bruto domačem proizvodu kot po strukturi zaposlenosti. Namesto izraza terciar se je začel uveljavljati izraz storitveni sektor. Tudi odnos do vloge storitev v razvoju je postal bolj pozitiven. Pojavila se je teorija post-industrijske družbe, v kateri primarno mesto zavzemajo storitve. Za njenega utemeljitelja Bella je osrednja sestavina post-industrijske družbe kakovost, prednosti pa znanje, znanost in tehnologija. Storitveni sektor se krepi zaradi sprememb v obnašanju potrošnikov, ki z naraščanjem dohodka sorazmerno več porabijo za nakup storitev. Zaposlovanje v storitvah pa narašča tudi zato, ker hiter tehnološki napredek v industriji in avtomatizacija proizvodnih procesov zmanjšujeta potrebe po delavcih v industriji, ki se potem usmerjajo v storitve.

Kot odziv na poudarjanje prednostne vloge storitev in pod vplivom krize v razvitih gospodarstvih v sedemdesetih letih se je pojavil neo-industrijski pristop. Zagovarja prepričanje, da rast zaposlovanja v storitvenem sektorju kaže ni jo produktivnost storitev in da je zato potrebno ohraniti prevlado materialne (industrijske) nad storitveno proizvodnjo. Po mnenju zagovornikov neo-industrijske teorije so izdatki za storitve previsoki v primerjavi z močnostmi industrijske proizvodnje, nizka produktivnost storitev pa je breme za celotno gospodarstvo. Nekateri so menili, da je potrebno zaradi nizke produktivnosti storitveni sektor industrializirati tako, da se delovno silo nadomesti s tehnologijo in s tem poveča učinkovitost storitvene proizvodnje (Levitt, 1976). Ni naključje, da so se te ideje pojavile skupaj z novimi informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami in močnostmi njihove uporabe v delovno-intenzivnih storitvenih dejavnostih.

Pod vplivom takšnih razmišljanj so začeli v ZDA v sedemdesetih letih govoriti o de-industrializaciji. Nekateri pravijo, da obstaja pozitivna in negativna de-industrializacija. Prva je posledica hitrega naraščanja produktivnosti v industrijskem sektorju, čemur sledi znižanje zaposlenosti v industrijskem sektorju, ki se nadomesti s povečanim zaposlovanjem v storitvah. Takšen proces je običajni rezultat dinamičnega industrijskega razvoja visoko razvitih držav. Negativna de-industrializacija pa je posledica ekonomskega neuspeha. Industrija zaide v te države, zmanjšuje se število zaposlenih, ki se zaradi stagnantnih razmer ne morejo zaposliti v storitvenem sektorju in povzročijo naraščanje brezposelnosti. Do tega negativnega pojava lahko pride v državah na različnih stopnjah razvoja.

3.1.3. Integralni pristop

Predstavniki druge struje neo-industrijskega pristopa so dojeli bistvo sodobnih odnosov med gospodarskimi sektorji in poudarjajo, da postaja sama industrijska proizvodnja bolj storitveno intenzivna. V gospodarstvih, za katere je značilna diferenciacija proizvodnje in organizacijske spremembe, je večje povpraševanje po storitvah predvsem posledica večje potrebe po vmesnih storitvah in storitvah, ki dopolnjujejo proizvodnjo. Prihaja do strukturnih sprememb v rasti zaposlovanja v storitvah - ta naraste, ker tudi storitve, ki jih potrebuje industrija rastejo (Momigliano, Siniscalco, 1982).

Povezanost industrijske in storitvene proizvodnje v analitičnih pristopih je posledica tehnološkega napredka, ki je preoblikoval način proizvodnje v industriji, prispeval k intenzivni delitvi dela in hkrati postavil pogoje za nove in kakovostnejše storitve. Te so ob podpori informacijsko-komunikacijskih tehnologij temeljito spremenile samo organizacijo proizvodnje in način distribucije blaga. Odnos med industrijo in storitvenim sektorjem je postajal vse bolj dvosmeren oziroma interakcijski.

Povečevanje tehnološke zahtevnosti proizvodov in specializacija proizvodnje, ki zahteva uporabo raznovrstnih storitev, je prispevala k bolj pozitivnemu zaznavanju vloge storitev v razvoju. "Storitve niso manj pomembne od drugih sektorjev, niti ne predstavljajo parazitske dejavnosti v primerjavi z industrijo. Storitve so industrija⁵, ki igra ključno in dinamično vlogo v delovanju gospodarstva in pospešuje rast v drugih sektorjih" (Riddle, 1986). Nekateri celo pravijo, da storitvena proizvodnja v mnogih primerih ni rezultat rasti, temveč eden od njegovih pogojev, saj so npr. učinkovit bančni sistem, transport, zavarovalništvo, telekomunikacije in javne storitve osnovni pogoji za rast in razvoj (Services and the Development Process, 1985). Industrijske in storitvene dejavnosti postajajo vse bolj podobne, ker spreminjajo svoje tradicionalne oblike in so vse bolj prepletene. Hkrati z naraščanjem medsebojne odvisnosti se njihovi proizvodni procesi prekrivajo in konvergirajo, kar postaja ključna prva rasti

V teku razvoja je prišlo do spoznanja, da je ekonomska rast in razvoj sinergijski proces, ki ni odvisen samo od industrije. Učinkovitost gospodarstva je v vse večji meri odvisna od medsebojnih povezav različnih dejavnosti in ne samo od proizvodnih zmogljivosti individualnih dejavnosti. Zato odnos podrejenosti in nadrejenosti med posameznimi sektorji ni več primeren, oziroma postaja presežen. Obenem se krepi prepričanje o komplementarnosti materialne (industrijske) in storitvene proizvodnje, njuni rasti in prepletenosti in medsebojni odvisnosti v procesu ustvarjanja vrednosti.

3.2. Sodobne tendence v odnosih med storitveno in industrijsko proizvodnjo

3.2.1. Krepitev medsebojnih povezav

Storitve so tesno povezane s skoraj vsako ekonomsko dejavnostjo. Če predstavljata industrija "možni in mišice" nacionalnega gospodarstva, potem so

⁵ V večini razvitih držav se za vse tržne dejavnosti (torej tudi tržne storitve) uporablja termin industrija (industries oziroma service industries), kar je precej različno od uporabe termina industrija pri nas, ki se osredotoča na predelovalno industrijo.

storitve "krvni obtok", ki zagotavlja ključno podporo ostalim dejavnostim v gospodarstvu (O'Donovan, 1995). Takšne ugotovitve o prepletenosti industrijske in storitvene proizvodnje kažejo resnična dogajanja v svetovnem gospodarstvu in v državah na različnih stopnjah razvoja. Intenzivnost povezav je najmožnejša in najbolj zapletena v razvitih gospodarstvih zaradi hitrega tehnološkega napredka, poglobljene delitve dela, specializacije in intenzivne uporabe znanja tako v industriji kot v storitvah.

Zato sicer lahko govorimo o post-industrijski družbi, ne pa tudi o deindustrializaciji. Industrija ostaja še naprej pomembna, še prav zaposluje manj delovne sile kot nekoč zaradi tehnološkega napredka. Vendar pa industrijska proizvodnja ustvarja sodobno opremo za opravljanje mnogih storitev, zato industrija narašča i del proizvodnje proda kupcem iz storitvenega sektorja. Po nekaterih ocenah v ZDA in Veliki Britaniji storitvene firme kupijo tri četrtine celotne prodaje informacijsko-komunikacijske opreme (računalniki, komunikacijska oprema, telefonski aparati in centrale).

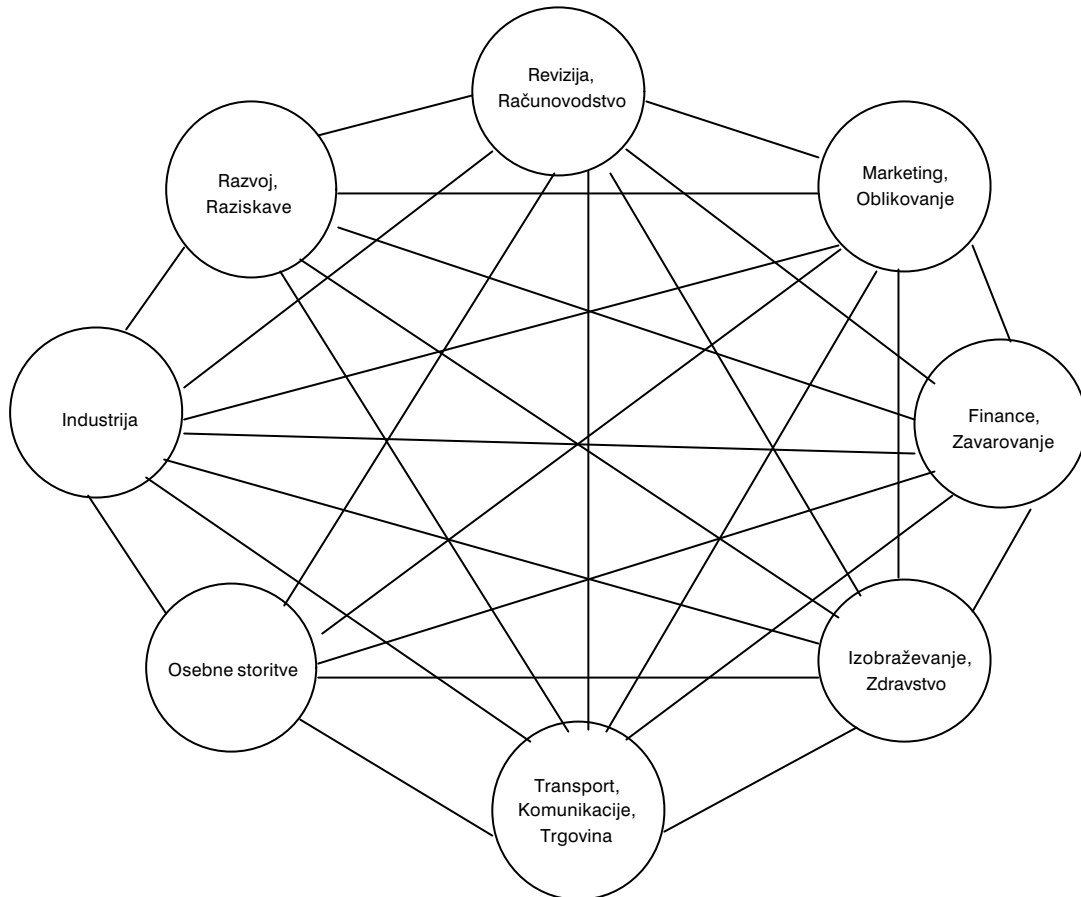
Industrijski sektor vse bolj povprašuje po storitvah zaradi povečanja učinkovitosti. Ne preseneča dejstvo, da je v začetku 90-ih let storitveni sektor v razvitih državah močnejše upadel recesijo kot v preteklosti.⁶ Po 2. svetovni vojni je prevladovalo mnenje, da storitve blajo recesijska nihanja industrijske proizvodnje. Vendar se je pod vplivom večje povezanosti industrijske in storitvene proizvodnje tudi to spremenilo. Poglobljena odvisnost gospodarskih sektorjev ima za posledico povečanje občutljivosti za spremembe, tveganje je večje. Takšne spremembe obnove storitvenega sektorja so značilne za visoko razvite države, v prihodnje pa jih bodo morale upoštevati tudi druge države zaradi krepitve povezav med industrijsko in storitveno proizvodnjo.

Prepletanje dejavnosti v sodobnih gospodarstvih je horizontalno (sektorsko) in vertikalno (znotraj sektorsko). Storitvene funkcije prevladujejo v vseh ekonomskih dejavnostih. Industrijska podjetja povečujejo konkurenčnost s sposobnostjo vse bolj učinkovitimi storitvenimi funkcijami. Prihaja do radikalnih sprememb v industrijski proizvodnji, v kateri prevladujejo storitvene funkcije. Tudi struktura zaposlenih v industriji se spreminja od neposrednega proizvodnega dela v posredno proizvodno delo. V ameriški predelovalni industriji kar 65-75 odstotkov zaposlenih opravlja storitvene funkcije. Navedena dejstva postavljajo pod vprašaj trisektorski model gospodarstva in potrebo po bolj integralnem razumevanju gospodarstva.

Pomen nekaterih storitev za industrijo, predvsem transporta, trgovine in finančnih storitev poznamo še iz začetnega obdobja industrializacije. V zadnjih dvajsetih letih pa se je komplementarnost industrijske in storitvene proizvodnje povečala pod vplivom povečane delitve dela in skokovitega napredka v informacijsko-komunikacijski tehnologiji. Le-ta je omogočil vse globljo specializacijo v industrijski in storitveni proizvodnji, zaradi katere proizvodnja konnega proizvoda zavisi od cele vrste specializiranih inputov, ki so v vse večji meri "nematerialni" oziroma inteligentni. Tudi storitvena proizvodnja je vse bolj odvisna od drugih storitev. Slika 1 na naslednji strani ponazarja samo

⁶ Primerjava krize v ZDA v začetku 80-ih in v začetku 90-ih let kaže, da je bila upočasnitev stopenj rasti storitev v drugem obdobju dvainpolkrat večja kot v prvem obdobju. V Veliki Britaniji je bilo v prvem obdobju znižanje industrijske proizvodnje desetkrat večje kot v storitvah, v drugem obdobju pa samo še enainpolkrat večje. Podobne ugotovitve veljajo za Japonsko in Italijo (Wyckoff, 1996).

Slika 1: Interakcije med industrijskimi in storitvenimi dejavnostmi

Vir: Prirejeno po Illeris, 1989.

nekatero temeljne povezave med industrijo in različnimi storitvami ter med samimi storitvami, ~prav so dejanske povezave {e bolj zapletene.

Oblikujejo se mre'e industrijskih in storitvenih podjetij, ki se povezujejo v "verigo dodane vrednosti", da so bolj u-inkovite v celotni dejavnosti, zato se razlike med obema kategorijama dejavnosti zmanj{ujejo. Meje med proizvodi in storitvami so z intenzivno uporabo znanja in informacijsko-komunikacijske tehnologije vse bolj zabrisane.⁷ Prihaja do reverzibilnega proizvodnega ciklusa, ko se na podlagi izboljšanja kakovosti proizvoda zaradi uporabe informacijske tehnologije pojavi nov proizvod v drugi dejavnosti⁸ (Wyckoff, 1996).

Ob hitrem razvoju tehnologije je vse bolj te' ko predvideti nadaljnji razvoj, kar vna{a dodatna tveganja in negotovosti v poslovanje. Zaradi zni'evanja dele'a materialne vsebine proizvodov, ki pogosto predstavlja le {e 10 odstotkov vrednosti proizvoda je potrebno pozornost preusmeriti od zni'evanja direktnih proizvodnih stro{kov na kakovost in u-inkovitost storitev. To bodo morale v

⁷ Pojavljajo se t. i. "pametni" ali interaktivni proizvodi: npr. avtomobilske gume, ki sporočajo vozniku, kdaj je pritisk v gumah nizek; avtomati za prodajo pijač, ki pokličejo distributerja, ko se izpraznijo.

⁸ Primer nove hibridne industrije predstavlja proizvajalec traktorjev Massey Ferguson, ki v traktorje vgrajuje informacijsko-komunikacijsko opremo. Ta omogoča, da se podatki o pridelku z določene lokacije kombinirajo z informacijami o sestavi zemlje in klimatskih pogojih in jih pošljejo kmetovalcem, ki se lahko odločijo za uporabo gnojila in uvajajo druge spremembe v obdelovanju za boljši pridelek. Analitiki predvidevajo, da bi lahko upravljanje s pridelkom kot nova storitvena dejavnost, ki temelji na znanju, po vrednosti kmalu prerasla osnovno dejavnost proizvajalca traktorjev.

ve-ji meri upo{tevatati tudi dr' ave na prehodu, kjer je bil razvoj storitev dolgo ~asa zanemarjen, njihova u-inkovitost pa nizka.

3.2.2. Spreminjanje pomena posameznih vrst storitev za industrijsko proizvodnjo

Ker so lastnosti storitev zelo razli-ne, je razumljivo, da je intenzivnost povezav posameznih vrst storitev z industrijo (prek vmesne porabe) razli-na in se spreminja z ravnijo razvitosti. To potrjujejo primerjave intenzivnosti povezav med industrijskim in storitvenim sektorjem za dr' ave na razli-nih stopnjah razvoja (tabela 2).

Tabela 2: Intenzivnost povezav razli-nih vrst storitev z industrijo odvisno od stopnje razvoja*

Raven dohodka	Koeficient odvisnosti za industrijo**
Nizek dohodek	
Distribucijske storitve	0.1362
Proizvodne storitve	0.0188
Osebne storitve	0.0059
Javne storitve	0.0005
Srednji dohodek (nižji razred)	
Distribucijske storitve	0.1480
Proizvodne storitve	0.0191
Osebne storitve	0.0157
Javne storitve	0.0009
Srednji dohodek (višji razred)	
Distribucijske storitve	0.1314
Proizvodne storitve	0.0291
Osebne storitve	0.0084
Javne storitve	0.0013
Razvita tržna gospodarstva	
Distribucijske storitve	0.0899
Proizvodne storitve	0.0607
Osebne storitve	0.0221
Javne storitve	0.0081

Opomba: *Vzorec temelji na input-output tabelah za 26 držav, ki so razdeljene v štiri skupine po vrednosti BDP na prebivalca po kriterijih Svetovne banke. Podatki se nanašajo na različna leta v obdobju 1968-1975. ** Tehnični koeficient, ki meri deleže posameznih elementov vmesne porabe v enoti proizvoda.

Vir: Park Se-Hark, Chan S. Kenneth: A Cross-Country Input-Output Analysis of Intersectoral Relationships between Manufacturing and Services and Their Employment Implications, 1989.

^ eprav so podatki stari in ne omogo-ajo med-asovne primerjave podatkov za posamezno dr' avo ali skupino dr' av, pa imajo dolo-eno analiti~no vrednost, saj se nana{ajo na primerjave z ozirom na dose' eno raven gospodarskega razvoja. Iz tabele je mo- sklepati, da so povezave industrije s storitvami naj{ibkej{e pri javnih in osebnih storitvah ne glede na stopnjo gospodarske razvitosti. Jakost povezav teh storitev z industrijo je bolj posredna posledica nara{-anja dohodka na prebivalca. Na splo{no so za industrijski sektor v vseh fazah gospodarskega razvoja najpomembnej{e distribucijske storitve (transport, trgovina na debelo in drobno), ~eprav z razvojem njihov pomen slabi. Vzrok za to so lahko ekonomije obsega, ki omogo-ajo, da poraba, npr. poraba distribucijskih storitev, ne nara{-a premosorazmerno z nara{-anjem industrijske proizvodnje.

Intenzivnost uporabe proizvodnih storitev v vmesni porabi industrije nara{~a z vi{ino BDP na prebivalca in je najmo~nej{a v razvitih tr' nih gospodarstvih. Posebno se pove~a intenzivnost uporabe proizvodnih storitev v industriji pri prehodu iz srednje v visoko raven razvitosti (tehni~ni koeficient se pove~a od 0,029 na 0,061), kar je posledica ve~jega povpra{evanja po vrsti specializiranih proizvodnih storitev (zaradi poglobljene delitve dela), ki jih uporablja industrija v razvitih tr' nih gospodarstvih.

Interakcija med industrijsko proizvodnjo in proizvodnimi storitvami postaja gonilna sila pri ustvarjanju bogastva (Illeris, 1996). Tehnolo{ko zahtevnej{a in visoko kakovostna industrijska proizvodnja zahteva inteligentne inpute, ki pove~ujejo njeno u~inkovitost. Zato nara{~a povpra{evanje po proizvodnih storitvah, ki se {e posebej krepi z uvajanjem mikroelektronike, informacijsko-komunikacijske tehnologije.

4. VLOGA PROIZVODNIH STORITEV V RAZVOJU

4.1. Vpliv tehnoloških in organizacijskih sprememb

Večina študij o razvoju storitev v razvitih državah v zadnjih dvajsetih letih ugotavlja, da so proizvodne storitve naraščale najhitreje med vsemi storitvami. Razloge za to pripisujejo različnim dejavnikom. Nekateri ocenjujejo, da so na hitro rast proizvodnih storitev odločilno vplivali delitev dela in specializacija na podlagi informacijsko-komunikacijske tehnologije ter rasti pomen storitvenih funkcij v delovanju gospodarstva pri prehodu od masovne na bolj gibljivo proizvodnjo (Ochel, Wegner, 1987). Slednja zahteva več posredniških funkcij med posameznimi oddelki znotraj podjetij in med podjetji. Razvoj novih in diferenciranih proizvodov ter uvajanje procesnih inovacij ob podpori informacijsko-komunikacijske tehnologije sta v razvitih državah pomembno vplivala na povečanje potreb po proizvodnih storitvah (npr. razne tehnične, profesionalne in finančne storitve), hkrati pa se je pogosto spremenil tudi način zadovoljevanja teh potreb (preusmeritev od notranjih na zunanje dobavitelje storitev). Tudi okrepljena mednarodna konkurenca ter procesi deregulacije v svetu (predvsem v povezavi s finančnimi storitvami) so prispevali k povečanemu povpraševanju po proizvodnih storitvah in k njihovi rasti.

Iz zgornjih ugotovitev sledi, da je tehnološki razvoj, predvsem uvajanje informacijsko-komunikacijske tehnologije, zelo pomemben dejavnik rasti proizvodnih storitev in njihove specializacije. Tehnološki napredek in specializacija tudi omogočata, da se nekatere storitvene dejavnosti izločijo iz podjetij (najprej v industriji, kasneje pa tudi v storitvenem sektorju) in postanejo samostojne storitvene enote⁹. Prihaja do eksternalizacije (v tujini se uporabljajo izrazi outsourcing, contracting out in splintering), prav tehnološke spremembe lahko vplivajo tudi na internalizacijo storitev. Medtem ko je v šestdesetih in sedemdesetih letih prevladovala internalizacija dejavnosti znotraj podjetij zaradi zmanjševanja transakcijskih stroškov in zaradi njihove pomanjkljivosti, se je sredi sedemdesetih in še posebej v osemdesetih okreпил trend v smeri eksternalizacije. Pri tem so ključno vlogo odigrale inovacije v informacijsko-komunikacijski tehnologiji, ki vplivajo na vsako dejavnost znotraj podjetja in na vse panoge.

4.1.1. Prednosti eksternalizacije storitev

Podjetja se morajo neprestano prilagajati spremenjenim ekonomskim pogojem in predvsem konkurenčnim okoliščinam ter se reorganizirati, da bi izboljšala učinkovitost in kakovost proizvodov. Te se k ohranjanju strateških dejavnosti (core activities) in storitev, ki so visoko specializirane z ozirom na potrebe podjetja, oziroma koordinirajo druge dejavnosti, medtem ko se ostale storitve izločajo in kupujejo na trgu tako kot ostali vmesni proizvodi. Na ta način postajajo podjetja bolj vitka (lean) in se hitreje in bolj prožno odzivajo na spremenjene razmere na trgu.

Ponudniki proizvodnih storitev na trgu so v primerjavi z notranjimi ponudniki storitev dosti bolj izpostavljeni konkurenčnemu pritisku drugih ponudnikov ter se intenzivno osredotočajo na določene proizvodne storitve, medtem ko je pri notranjih ponudnikih to samo ena od spremljanih dejavnosti. Tržni

⁹ Npr. računalniške storitve je znotraj industrijskega podjetja prej opravljal poseben oddelek, ki se je osamosvojil in prodaja svoje storitve na trgu.

ponudniki se zato lahko bolj posvečajo razvoju storitev, kar se kaže v večjih vlaganjih in uvajanju nove tehnologije ter posledično v boljši kakovosti in učinkovitosti storitev. Specializacija v proizvodnih storitvah ustvarja razpoložljivost raznovrstnih proizvodnih storitev in omogoča izkoriščanje prednosti ekonomij obsega, ki bi bile nedosegljive za njihove uporabnike, če bi te storitve razvijali znotraj podjetja (Coffey, Bailey, 1991). Uvajanje sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije je z eksternalizacijo storitev omogočilo nadaljnjo specializacijo proizvodnih storitev, večjo raznovrstnost in razpoložljivost tudi za manjša podjetja.

Intenzivni procesi eksternalizacije v razvitih državah potekajo od začetka osemdesetih let vzporedno z uvajanjem sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije in se krepijo z nadaljnjo specializacijo storitev¹⁰. Če se podjetja odločajo za nakup proizvodnih storitev na trgu namesto, da bi jih imela organizirane znotraj, so za to gotovo razlogi. Poleg upoštevanja transakcijskih stroškov se podjetja med obema vrstama storitev odločajo predvsem zaradi pridobivanja gibljivosti, povečevanja kakovosti, zmogljivosti podjetja, da razpolaga z visoko specializiranimi znanji ter pri tem izhajajo iz komplementarnosti in ne substitucije obeh vrst storitev (Illeris, 1996).

Tudi institucionalni dejavniki so vplivali na eksternalizacijo storitev. V povojnem razdobju so prispevki za socialno varnost delavcev narasli pod vplivom okrepljene vloge sindikatov in so za delodajalce predstavljali vedno večji stalni strošek, zato so se odločali za nakup storitev na trgu. Prednost za podjetja, ki uporabljajo zunanje storitve, je namreč tudi večja gibljivost, saj jih kupujejo takrat, ko jih dejansko potrebujejo, ne da bi jih morali sami vzdrževati ves čas (npr. tudi v času cikličnih nihanj) in tako lahko del stalnih stroškov spremenijo v variabilne. To je še posebej pomembno za majhna in srednje velika podjetja, saj imajo dostop do bolj raznovrstnih in kakovostnih storitev, ki jih nudijo specializirana storitvena podjetja.

Po nekaterih ocenah je osrednji dejavnik pri odločitvi kupcev za zunanje dobavitelje storitev kakovost in raznovrstnost storitev, nepravilna tudi cena in razpoložljivost specializiranih storitev pomembno vlogo. Po navedbah podjetij iz Evropske skupnosti so poslovne storitve, ki jih kupujejo na trgu, 10-15 odstotkov cenejše od tistih, ki so jih sposobna nuditi sama, hkrati pa eksternalizacija prispeva k zmanjšanju zaposlenosti v podjetju za okoli 1 odstotek (Peat Marwick, 1988). V praksi podjetja del storitev dobijo iz svojih oddelkov, del pa kupijo na trgu, pri posameznih storitvah pa kombinirajo oba vira, kar potrjujejo tudi podatki iz tabele 3 na naslednji strani.

Podjetja v Evropski skupnosti so sredi osemdesetih let od zunanjih dobaviteljev v povprečju kupovala 40 odstotkov vseh poslovnih storitev, od notranjih 33 odstotkov in iz obeh virov 27 odstotkov. Pri tem je bil delež zunanjih dobaviteljev največji (okoli 50 odstotkov in več) pri vzdrževanju in varnostnih storitvah, inženirskih storitvah, oglaševanju in reviziji, medtem ko so imeli notranji ponudniki največjo vlogo v razvoju in raziskavah ter v odnosih z javnostmi. Pri finančnih storitvah se večina podjetij odloča za kombinacijo zunanjih in notranjih dobaviteljev. Seveda pa so podatki precej različni z ozirom

¹⁰ V zvezi s procesi eksternalizacije storitev je potrebno omeniti najnovejše trende v razvitih državah, ki se pod vplivom proračunskih omejitev zatekajo v racionalizacijo in modernizacijo javne uprave in v ta namen eksternalizirajo nekatere storitve oziroma jih kupujejo na trgu).

Tabela 3: Stopnja eksteralizacije poslovnih storitev na vzorcu podjetij* iz držav Evropske skupnosti, v odstotkih

Vrsta poslovne storitve	Na-in nabave	Zunanje nabave	Kombinirane nabave	Notranje nabave	Nabave pri podružnicah
Inženiring in povezane storitve		55	29	14	2
Managersko svetovanje		36	25	36	3
Oglaševanje		48	25	25	2
Odnosi z javnostmi		10	31	59	0
Računalniške storitve		21	54	24	0
Raziskave in razvoj		13	22	58	7
Računovodske in revizijske storitve		48	18	32	2
Storitve vzdrževanja in varnosti		59	17	21	3
Pravne storitve		40	38	21	1
Vse poslovne storitve		40	27	31	2

Opomba: * Anketa je bila izvedena v letu 1987 na vzorcu 100 podjetij, ki uporabljajo poslovne storitve. Vključena so bila podjetja različne velikosti iz industrijskega in storitvenega sektorja iz Francije, Nemčije, Italije, držav Beneluksa ter Velike Britanije.
Vir: Peat M. McLintoc, The Cost of Non-Europe for Business Services, 1988.

na velikost podjetij. Najbolj so k nabavi storitev od zunanjih ponudnikov nagnjena srednje velika podjetja (50-500 zaposlenih).

Razlogi za eksteralizacijo proizvodnih storitev so različni in odvisni tako od cenovnih kot od necenovnih dejavnikov (kakovost, gibljivost, ve-ja specializiranost). Obenem je relativni pomen zunanjih storitev odvisen od tipa storitve, pogostosti njihove uporabe in velikosti podjetja.

4.2. Vzroki za hitro rast proizvodnih storitev

Hitra rast proizvodnih storitev je v določeni meri prav gotovo posledica organizacijskih sprememb v proizvodnih procesih, v okviru katerih se nekatere storitve izločijo iz industrijskih podjetij in organizirajo v storitvenih podjetjih. Na ta način se z eksteralizacijo statistično poveča dodana vrednost v storitvah. Vendar pa je potrebno upoštevati, da je med ponudniki eksteraliziranih storitev močna tržna konkurenca, kar jih sili v večjo specializacijo in povečevanje učinkovitosti, tako da se proizvodnja storitev tudi realno poveča.

Zato je osrednji vzrok hitre rasti proizvodnih storitev potrebno iskati v temeljnih spremembah na področju proizvodnje (Tschetter, 1987). Tehnološki napredek in uvajanje informacijsko-komunikacijske tehnologije v vse faze proizvodnih procesov ob neposredni proizvodnji zahteva celo vrsto storitvenih funkcij, ki povečujejo učinkovitost in kakovost proizvodnje in distribucije proizvodov. Tudi naraščanje konkurence na nacionalnih in svetovnih trgih krepi potrebo po različnih storitvah.

Rast eksteraliziranih proizvodnih storitev v razvitih državah ni bila na račun zmanjševanja notranjih storitev, pač pa je posledica globoke delitve dela. Proces eksteralizacije in internalizacije storitev lahko potekata hkrati in drug drugega krepi. S povečevanjem ravni razvoja prihaja do dejanskih strukturnih

sprememb, kar ima za posledico povečano povpraševanje industrije po storitvah in s tem rast storitvenega sektorja, medtem ko eksternalizacija storitev le v manjši meri vpliva na njegovo rast (Francois, Reinert, 1995). To potrjuje tudi ocena vpliva obeh dejavnikov na rast storitev v Nemčiji v spodnjem okviru.

Ocena vpliva eksternalizacije na rast storitev - primer Nemčije

Analiza izhaja iz naslednje hipoteze: čeravno, da je rast storitev samo posledica eksternalizacije, potem prihaja do strukturnega premika v sektorski razdelitvi dodane vrednosti in zaposlenosti od industrije v smeri storitev, medtem ko se tip aktivnosti, ki jo opravlja delovna sila ne spreminja pomembno. Npr. eksternalizacija oddelka za računsko podporo iz industrijskega podjetja v samostojno računsko podjetje poveča delež storitvenega sektorja v gospodarstvu, vendar pa računski inženir ostane računski inženir (zato se delež zaposlenih v storitvenih poklicih ne spremeni). V analizi pa je bilo ugotovljeno, da strukturne spremembe v korist storitev niso omejene samo na premike zaposlenih med sektorji, temveč potekajo tudi med poklicnimi skupinami, kar naj bi dokazovalo, da rast storitev ni samo posledica eksternalizacije. Tako se je v Nemčiji v obdobju 1976-1995 delež storitvenega sektorja v skupni zaposlenosti povečal za 13 odstotnih točk, delež storitvenih poklicev v skupni zaposlenosti pa za 8 odstotnih točk. Strukturne spremembe v poklicni dejavnosti zaposlenih ne odražajo samo ekspanzije storitvenega sektorja, pa tudi povečanje storitvene intenzivnosti industrijske proizvodnje (povzeto po Klodt: *The Transition to the Service Society: Prospects for Growth, Productivity and Employment*, 1997, str. 27-28).

4.3. Uporaba znanja in inovacij v proizvodnih storitvah

V zadnjih dvajsetih letih se je izkazalo, da je tehnološki napredek, predvsem informacijsko-komunikacijska tehnologija korenito spremenil lastnosti storitev, še posebej proizvodnih storitev. Za opravljanje kakovostnih proizvodnih storitev je potrebna je intenzivna uporaba specializiranega profesionalnega znanja in strokovne veščine, ne pa enostavno delo¹¹. Zato ni nenavadno, da so izobrazbene zahteve za zaposlene v storitvenih dejavnostih (tudi znotraj industrije) postale precej višje kot za zaposlene v neposredni proizvodnji.

Proizvodne storitve intenzivno uporabljajo inovacije, nastale v industriji, obenem pa same proizvajajo inovacije ter prispevajo k prenosu tehnologije. Pri storitvah ločimo organizacijske oziroma procesne inovacije, inovacije v smislu novih storitvenih proizvodov in inovacije na inov ponudbe storitev¹² (Miles, 1993). Inovacije v storitvah prispevajo k povečanju učinkovitosti v njihovi proizvodnji in distribuciji ter izboljšanju kakovosti. Zato so skupni rezultati stalnega procesa interaktivnega inoviranja v storitvah prav tako pomembni kot bolj radikalne proizvodne inovacije v industriji (Barras, 1990).

¹¹ To pomeni večje zaposlovanje bolj usposobljenih delavcev (beli ovratniki) (Rask, Rask, 1994).

¹² Primer procesne inovacije v storitvah je selitev delovno intenzivnih, nezahtevnih operacij (npr. vnos podatkov letalskih vozovnic) v državo s poceni delovno silo in uporaba tako obdelanih podatkov preko informacijsko-komunikacijskih povezav v finančnih službah letalskih podjetij v razvitih državah. Primer produktne inovacije so nove komunikacijske storitve (npr. elektronska pošta), primer inovacije v načinu ponudbe storitev pa so storitve bankomatov, ki odpravljajo nujnost hkratne prisotnosti ponudnika storitev (bančnega uslužbenca) in potrošnika ter zmanjšujejo število zaposlenih uslužbencev na bolj enostavnih opravilih. Bankomati poleg tega omogočajo večjo fleksibilnost ponudbe, saj so na razpolago 24 ur na dan.

Dosedanje izkušnje kažejo, da različne finančne, komunikacijske in poslovne storitve, katerih dejavnost temelji na uporabi množice informacij in baz podatkov, najbolj intenzivno uvajajo inovacije ob podpori sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij. Povezanost informacijsko-komunikacijske tehnologije, znanja in inovacij na primeru proizvodnih storitev je več kot očitna. Njihov skupni učinek prinaša ponudnikom teh storitev konkurenčne prednosti pred tekmeci, uporabnikom proizvodnih storitev pa boljše kakovost in raznovrstnost storitev ter večjo prilagojenost njihovim potrebam.

Da bi ugotovili, kako se uporaba proizvodnih storitev kaže v delovanju drugih sektorjev gospodarstva, je potrebno podrobneje obravnavati produktivnost storitev.

4.4. Produktivnost storitev

Obravnavanje produktivnosti storitev odpira precej problemov. Če vedno je obremenjeno s konvencionalnimi pogledi, ki temeljijo na zaznavanju klasikov politične ekonomije, da je delo v proizvodnji storitev neproduktivno, in z Baumolovo teorijo o počasnem naraščanju produktivnosti v storitvah. Obstaja veliko nejasnosti in pomanjkljivosti pri merjenju produktivnosti storitev, pa tudi smiselnost samega koncepta produktivnosti v storitvah je vprašljiva, zato se pojavljajo tudi inovativni oziroma drugačni pristopi pri merjenju produktivnosti storitev.

4.4.1. Pomanjkljivosti tradicionalnega pristopa pri merjenju produktivnosti storitev

V zvezi z merjenjem produktivnosti storitev se pojavljajo problemi konceptualne in metodološke narave. S konceptualnega vidika je pojem produktivnosti storitev problematičen zlasti v nekaterih storitvah, kjer merjenje produktivnosti ni smiselno (npr. produktivnost učitelja). Metodološki problemi merjenja produktivnosti storitev izhajajo iz uporabe enakih kazalcev za storitveno proizvodnjo, kot so bili razviti za analizo množične industrijske proizvodnje, katere rezultat so standardizirani proizvodi¹³.

Vendar pa je mogoče samo pri nekaterih storitvah meriti proizvodnjo in končni proizvod na podoben način kot pri materialnih proizvodih s količinskimi kazalci (npr. prevožen kilometri v transportu ali število nočitev v turizmu), medtem ko pri netičnih storitvah, pa tudi pri večini proizvodnih storitev, katerih bistvo je odnos med proizvajalcem in porabnikom, to ni mogoče. Zato se končni proizvod pri teh storitvah ponavadi meri posredno z dejavniki potrebnimi za proizvodnjo¹⁴ (npr. ovrednoti se število ur, ki so potrebne za neko svetovalno storitev). Produktivnost storitev je na ta način podcenjena, saj se pri merjenju ne upošteva kakovosti storitev, interakcije med ponudnikom in potrošnikom storitev in učinkovitost storitev na zadovoljitev potreb potrošnika.

¹³ V sodobnih gospodarstvih se že v posameznih podjetjih pojavlja veliko število različnih proizvodov in storitev, ki jih je težko standardizirati ali spraviti na nek skupni imenovalec, zato je zanesljivost merjenja produktivnosti proizvodov in storitev s tradicionalnimi kazalci vse bolj vprašljiva.

¹⁴ Ker se pri takšnem načinu merjenja predpostavlja fiksno razmerje med proizvodnimi dejavniki in končnimi proizvodi, se vrednost končnega proizvoda poveča premo sorazmerno številu porabljenih ur in je produktivnost vedno enaka (De Bandt, 1995).

Ne glede na omenjene pomanjkljivosti se kot najpogostejši kazalec produktivnosti storitev uporablja dodana vrednost v stalnih cenah na zaposlenega¹⁵ (absolutna produktivnost). S stališča primerjav med sektorji je bolj zanimiva relativna produktivnost storitev, ki meri razmerje med deležem storitev v domačem bruto proizvodu in deležem storitev v zaposlenosti in je na splošno višja kot relativna produktivnost industrije. Analize so pokazale, da z naraščanjem dohodka na prebivalca relativna produktivnost v storitvah sicer pada, vendar pa ostaja na višji ravni kot v industriji ali kmetijstvu. Samo v najbolj razvitih državah produktivnost v industriji še prekaša produktivnost v storitvah. Tako je bila konec osemdesetih let v ZDA in na Japonskem produktivnost v predelovalni industriji še za okoli 20 odstotkov višja kot v tržnih storitvah, v Evropski uniji pa je produktivnost v tržnih storitvah še vedno presegala produktivnost predelovalne industrije za okoli 15 odstotkov (Buigues, 1993).

Največje dileme glede produktivnosti storitev je povezano z dinamiko naraščanja produktivnosti sektorjev. Podatki kažejo, da je naraščanje produktivnosti merjeno z dodano vrednostjo na zaposlenega v stalnih cenah, v industriji izredno hitro, v storitvah pa precej počasno¹⁶. Vendar pa je potrebno upoštevati, da imajo posamezne vrste storitev zelo različne lastnosti, tudi glede produktivnosti, zato je posploševanje nizke rasti produktivnosti za posamezne storitve lahko zavajajoče. Tako so npr. transportne in komunikacijske storitve v določenih obdobjih pod vplivom tehnološkega razvoja realizirale visoke stopnje rasti produktivnosti dela.

Tudi v proizvodnih storitvah je v zadnjem času v razvitih državah zaznati hitro povečanje produktivnosti dela. To je verjetno posledica dejstva, da šele množična uporaba informacijske tehnologije, ki zahteva visoko zmogljivo in standardizirano infrastrukturo,¹⁷ ter s tem povezane korenite spremembe v organizacijski strukturi podjetij lahko omogočijo hitrejšo dinamiko rasti produktivnosti proizvodnih storitev. Vpliv informacijske tehnologije na proizvodne storitve ni samo povečanje produktivnosti dela, temveč tudi kakovostno povečanje fleksibilnosti in prilagojenosti uporabnikom, kar tradicionalni kazalci merjenja produktivnosti ne morejo pokazati.¹⁸

Kljub omenjenim pomanjkljivostim merjenja produktivnosti storitev obstajajo tudi dejanski vzroki za počasnejše naraščanje produktivnosti v storitvah kot v industriji. Vsekakor je potrebno omeniti sistematično tendenco počasnejšega tehničnega napredka v storitvah kot v industriji zaradi manjše možnosti nadomeščanja dela s kapitalom. Slednja je bila doslej v storitvah bolj omejena kot v drugih sektorjih, kar velja zlasti za netržne in osebne storitve. V

¹⁵ Kritiki takšnega pristopa pravijo, da je potrebno upoštevati vse proizvodne dejavnike, torej tudi kapital, zagovorniki pa, da storitve najbolj intenzivno uporabljajo prav delo, zato je ključen njegov pomen. Nekateri se zavzemajo celo za diferencirano obravnavo dela z ozirom na različno kvalificiranost in znanje delovne sile.

¹⁶ Če upoštevamo skupno produktivnost (dela in kapitala), potem so razlike v dinamiki produktivnosti industrije in storitev manjše, ker se v industriji delovna sila bolj hitro nadomešča s kapitalom.

¹⁷ Študije ameriških podjetij, katerih storitve temeljijo na informacijski tehnologiji, ugotavljajo, da ta podjetja v nezadostni meri izkoriščajo informacijsko tehnologijo zaradi tehničnih ovir (interoperabilnosti različnih sistemov) in zaradi visoke stopnje tržnega tveganja (Link, 1998).

¹⁸ Pri storitvah je pogosto potrebno zaradi vzdrževanja kakovosti storitev ali njenega povečanja zmanjšati kvantitativno učinkovitost storitve (npr. da bi bila stranka pred bančnim okencem zadovoljna s storitvami, ji bo bančni uslužbenec posvetil več časa in ji nudi dodatne informacije, vendar se bo zato v določenem časovnem obdobju lahko posvetil manj strankam, kar pomeni, da se bo njegova količinska produktivnost zmanjšala).

proizvodnih storitvah (e ni jasno, kako bo napredek na podro~ju informacijsko-komunikacijske tehnologije vplival na produktivnost dela. Zaenkrat se pove~ana vlaganja v nove tehnologije niso v ve~ji meri odrazila na pove~anje produktivnosti proizvodnih storitev, ker te storitve (e niso dosegle stopnje zrelosti in se razvijajo precej ekstenzivno.

Drugi vzrok po~asnej{ega nara{~anja produktivnosti v storitvah je dejstvo, da je konkurenca na trgu storitev manj{a kot na trgu proizvodov¹⁹. Tudi liberalizacija mednarodne menjave s proizvodi je potekala postopoma vse povojno obdobje, medtem ko so bile storitve v liberalizacijo vklju~ene (ele v zadnjem krogu multilateralnih pogajanj. [ele na dolgi rok je torej mo'no pri~akovati ve~ji vpliv mednarodne konkurence na pove~anje produktivnosti storitev, ~eprav bo ta vpliv (e naprej omejen pri storitvah, kjer je potrebna bli'ina proizvajalcev in uporabnikov storitev.

Kot mo'ni vzrok po~asnej{ega pove~evanja produktivnosti v storitvah navajajo, da pove~anje zahtevnosti storitev pomeni prilagajanje storitev posebnim zahtevam porabnikov (t. i. kustomizacija storitev), ki je delovno intenzivna. Vendar pa se nekatere druge storitve nagibajo k standardizaciji, ki omogo~a pove~anje njihove produktivnosti. Dejanski vpliv na produktivnost storitev bo odvisen od tega, katera tendenca bo imela v prihodnje ve~ji vpliv.

^eprav so omenjeni vzroki po~asnej{ega nara{~anja produktivnosti v storitvah odsev tehnolo{kega napredka in tr'nih struktur (v mnogih storitvah prevladuje oligopolna tr'na struktura), je potrebno (e enkrat opozoriti, da ocene o dinamiki nara{~anja produktivnosti storitev temeljijo na tradicionalnem kvantitativnem pristopu, ki ne omogo~a, da bi zajeli vse razse'nosti produktivnosti storitev. Od tod izvira tudi neustrezno razumevanje procesa "deindustrializacije" (zni'evanje dele'a industrije v skupni zaposlenosti), ~e{da ogro'a splo{no rast gospodarstev in dru'be nasploh, saj vse obse'nej{i del gospodarstva (storitve) zaradi ni'je rasti produktivnosti nara{~a po~asneje, kar vodi v slabitev rasti celote in v stagnacijo.

Tak{na razlaga strukturnih sprememb kot posledice tehnolo{kega razvoja ne upo{teva vseh razse'nosti storitvenega sektorja. Pri tem je zelo pomembna velikost storitvenega sektorja (dele' v BDP), saj je obseg prirasta produktivnosti v storitvah ve~ji kot v drugih sektorjih, katerih dele' v BDP je mnogo ni'ji. Zaradi tega postaja rast produktivnosti v industriji manj pomembna za nara{~anje skupne produktivnosti in 'ivljenjskega standarda v razvitih dr'avah, kot je bila v preteklosti. Poleg tega omenjena razlaga ne upo{teva kakovostnih premikov v gospodarstvu in dru'bi zaradi razvoja storitev.

4.4.2. Novi pristopi pri merjenju produktivnosti storitev in posredna produktivnost proizvodnih storitev

Pomanjkljivosti tradicionalnega pristopa pri merjenju produktivnosti storitev ka'ejo, da je potrebno pri obravnavi produktivnosti storitev, poleg kvantitativne u~inkovitosti (efficiency) alokacije virov upo{tevat tudi kvalitativno u~inkovitost (effectiveness), ki pa jo je te'je izmeriti in ovrednotiti. Delno bi se lahko ta pomanjkljivost omilila z uporabo teko~ih cen, saj se izboljšanje

¹⁹ Po raziskavi McKinsey Global Institute je odprtost konkurenci najpomembnejši vzrok za razlike v produktivnosti storitev med Evropo, Japonsko in ZDA.

kakovosti storitev ka' e tudi v vi{jih cenah²⁰. Na to je opozorila tudi analiza rasti produktivnosti dela v dr' avah OECD na temelju teko-ih cen. Podatki so pokazali, da so se med leti 1960-1990 razlike v rasti produktivnosti v industriji in storitvah mo~no zmanj{ale, v nekaterih dr' avah pa so bile celo izni~ene (Klodt, 1995). Cene so lahko strate{ka spremenljivka, ki ka' ejo kakovostne spremembe v storitvah²¹, ~eprav je na ta na-in omogo~eno, da v dr' avah, kjer je delovanje trga v storitvah {e zelo omejeno, ne zajamemo samo pove~anja produktivnosti temve~ tudi povi{anje cen zaradi oligopolnega polo' aja.

Vendar tudi z upo{tevanjem teko-ih cen ni mogo~e meriti pove~anja produktivnosti storitev, nastale zaradi pove~ane diferenciacije storitev in inovacij na osnovi informacijsko-komunikacijske tehnologije²². Mogo~e tudi zaradi tega prihaja do t.i. paradoksa produktivnosti, ko vse ve-ja vlaganja v informacijsko-komunikacijsko tehnologijo v storitvah ne vplivajo na pove~anje produktivnosti storitev. Delno je lahko paradoks produktivnosti tudi posledica dejstva, da ve-je izkori~-anje informacijsko-komunikacijske tehnologije zahteva dalj{e ~asovno obdobje, v katerem je potrebno prilagoditi celoten poslovni proces, pa tudi organizacijske strukture v podjetjih in dodatno usposobiti zaposlene, da bi se to lahko odrazilo na pove~anje produktivnosti. Po drugi strani pa nekatere nove storitve zahtevajo vse bolj individualiziran pristop ponudnikov storitev do kupcev in stalno vzdr' evanje tega odnosa, ki zahteva ve~ zaposlenih in zato ni' jo produktivnost merjeno s tradicionalnimi koli-inskimi kazalci.

Tudi v prihodnje ni pri-akovati, da bi razvili nove kazalce merjenja produktivnosti storitev na osnovi tradicionalnih konceptualnih izhodi~-merjenja produktivnosti, ki so bila razvita za standardizirane proizvode. Upo{tevat je namre~ potrebno, da je pri ve-ini storitev klju-na njihova kakovost in odnos med proizvajalcem in porabnikom, kar je te' ko ovrednotiti s kon-nim proizvodom (storitvijo) in z direktno produktivnostjo. Zaradi heterogenosti storitev je bolj realno pri-akovati napredek pri razvoju novih kazalcev merjenja produktivnosti za posamezne vrste storitev, kjer bo la' je ugotoviti razmerje med ceno in kakovostjo storitve in na ta na-in bolj realno meriti tudi rast storitev.

Ker je najpomembnej{a lastnost storitev, da zadovoljujejo potrebe porabnikov (diferenciacija storitev) in tako prispevajo k njihovi ve-ji u-inkovitosti, se je za~elo v zadnjem ~asu k merjenju produktivnosti storitev pristopati tudi s stali~-a uporabnikov storitev. Tak{en posredni na-in obravnavanja produktivnosti storitev je povezan s Hillovo opredelitvijo storitev, ki storitve opredeljuje kot spremembo stanja ekonomske enote, ki je posledica dejavnosti druge ekonomske enote. Ne gre torej za merjenje dejavnosti s stali~-a proizvajalca storitve, pa~ pa za merjenje spremembe stanja s stali~-a uporabnikov storitve (npr. spremembe njegove dodane vrednosti). To je posebej pomembno v sodobnem svetu zaradi mo~nej{ih medsebojnih povezav med industrijsko in storitveno proizvodnjo oziroma nara~-ajo-e storitvene vsebine vseh sektorjev gospodarstva. Proizvodne storitve imajo v teh procesih klju-no vlogo.

²⁰ ~e se pove~a kakovost storitve zaradi pridobitve novih znanj ponudnika storitve, njegovih izku{enj ali inovativnosti, se to pove~anje produktivnosti ne more odraziti skozi kazalce v stalnih cenah.

²¹ To je lahko eden izmed vzrokov vi{je inflacije za storitve kot za industrijske proizvode, ki je zna~ilno za vsa razvita gospodarstva.

²² Inovacije v informacijski tehnologiji poleg izboljšanja kakovosti storitev precej vplivajo tudi na znižanje cen storitev (npr. uvedba elektronskega ban~ni{tva), kar bi se v skrajnem primeru lahko izkazalo kot zmanjšanje produktivnosti v teh storitvah.

Na produktivnost storitev ne moremo gledati lo-eno, brez povezav z drugimi sektorji, temve- upo{tevat, da so u-inki storitev lahko vidni v drugih sektorjih. ^eprav je nara{-anje produktivnosti v storitvah sicer po~asno, ~e jo merimo kot neposredno produktivnost, lahko uporaba storitev prispeva k pove-anju produktivnosti drugih sektorjev, ki storitve uporabljajo (Postner, 1982, Grubel, Walker, 1991, De Bandt, 1995, Illeris, 1996). Iz tega izhaja, da neposredna ali notranja produktivnost dela v storitvah ni edini niti najpomembnej{i kazalec njihove u-inkovitosti. Pomembna je tudi posredna produktivnost storitev, ki pa brez podrobnej{e analize ostaja skrita.

Zato podatki o dele' u proizvodnih storitev v BDP podcenjujejo njihov dejanski pomen, saj ne upo{tevajajo rasto-e "storitvene vsebine" drugih dejavnosti. Proizvodne storitve so tesno vpete v celotno gospodarsko strukturo in igrajo aktivno vlogo v proizvodnji proizvodov in drugih storitev. Glede na navedena dejstva je potrebno pri analizi proizvodnih storitev upo{tevat predvsem posredno produktivnost, ker se lahko preko nje ka'ejo tudi kakovostne spremembe v storitvah in inovacije. Dejstvo, da storitve dodajajo vrednost v procesu proizvodnje, je zelo pomembno za u-inkovitost in konkuren-ost proizvajalcev proizvodov ali storitev. Zaradi tega se podjetja odlo-ajo za vse ve-jo uporabo specializiranih storitev, bodisi notranjih bodisi zunanjih.

Tudi empiri-ne analize potrjujejo povezavo med intenzivnostjo uporabe proizvodnih storitev in posameznimi kazalci uspe{nosti panog ali podjetij. [tudija, ki analizira mo'nosti za rast storitev v zahodnoevropskih dr'avah, ugotavlja tesno korelacijo med uporabo razli-nih notranjih proizvodnih storitev in rastjo produktivnosti panog. Panoge predelovalne industrije, ki so imele ve-ji dele' delavcev zaposlenih v raziskavah in razvoju, obdelavi podatkov in marketingu, so imele tudi vi{jo rast dodane vrednosti (Ochel, Wegner, 1987). [tudija avstralske industrije poudarja pozitiven odnos med dele' em zunanjih storitev v celotni vmesni porabi industrijskih panog in med dele' em dobi-ka v celotni prodaji posameznih panog (Intelligent Exports, 1994). Ti primeri potrjujejo utemeljenost koncepta posredne produktivnosti proizvodnih storitev.

Kriti-na obravnava konceptualnih in metodolo{kih problemov, povezanih z merjenjem produktivnosti storitev, ka' e na pomanjkljivosti, zaradi katerih lahko podatki o produktivnosti storitev na temelju tradicionalnih kazalcev podajo samo povr{insko oceno dejanskega stanja. Najpomembnej{a pomanjkljivost tradicionalnih pristopov se nana{a na nezmo'nost zajeti in ovrednotiti spremembe v kakovosti storitev, ki se ka'ejo v ve-ji raznovrstnosti storitev, prilagajanju potrebam uporabnikov, spremembah v na-inu distribucije storitev. Novej{i pristopi pri merjenju produktivnosti storitev posku{ajo spremembe v kakovosti zajeti v posredni produktivnosti storitev oziroma vplivu storitev na produktivnost uporabnikov²³.

Na podlagi analize razvoja proizvodnih storitev v razvitih dr'avah ugotavljamo, da imajo proizvodne storitve pomembno vlogo pri rasti in razvoju gospodarstev:

²³ Raziskave, ki bi temeljile na ocenah koristi in uporabnosti proizvodnih storitev podjetij, ki te storitve uporabljajo, so redke, saj zahtevajo preverjanje na osnovi podrobnih vpra{alnikov. Nekatere med njimi ugotavljajo, da so dejavniki kakovosti za uporabnike storitev mnogo pomembnej{i pri ocenjevanju kot dejavniki, povezani s stro{ki (O'Farrell, Moffat, 1995).

- Proizvodne storitve se intenzivno vključujejo v industrijsko in storitveno proizvodnjo in postajajo ključnega pomena za učinkovitost in konkurenčnost njihovih uporabnikov s posredno produktivnostjo.
- Rast proizvodnih storitev in povečanje njihovega deleža v BDP in zaposlenosti je pomembna za rast gospodarstva, ker omogoča povečano delitev dela in rastne donose, povezane s specializacijo.
- Z eksternalizacijo proizvodnih storitev in povečano uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije se povečuje kakovost, učinkovitost in raznovrstnost proizvodnih storitev ter spreminja način njihove distribucije.
- Proizvodne storitve omogočajo in pospešujejo prenos in uvajanje specializiranih znanj, novih tehnologij in inovacij v proizvodnjo ter ustvarjajo potrebe po visoko usposobljenih kadrih, intenzivni uporabi znanja in informacij.
- Proizvodne storitve povezujejo in koordinirajo različne dejavnosti znotraj podjetij in znotraj gospodarstva. S povratnimi zvezami omogočajo proizvajalcem stalen stik s potrebami trga (domačega in tujega) in z novimi tehnologijami ter prilagajanje tem potrebam (npr. tržne raziskave, oblikovanje, informacijske storitve, inženiring).

Država, ki nima na razpolago ustreznih proizvodnih storitev, je omejena pri izkoriščanju omenjenih prednosti. Podobno je tudi, če so stroški nakupa proizvodnih storitev previsoki ali pa če storitve niso ustrezne kakovosti. Zato je zelo pomembno, da ekonomska politika države aktivno pristopi k hitrejšemu razvoju proizvodnih storitev.

5. POVEZANOST STORITVENE IN INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE-STANJE V SLOVENIJI

Gospodarski razvoj v Sloveniji v zadnjih 15 letih gre v smeri korenitih strukturnih sprememb, ki so po eni strani posledica razvojnih tendenc v svetu (predvsem dinamičnega tehnološkega razvoja in zaostrovanja konkurence zaradi rastoče internacionalizacije), po drugi strani pa dejavnikov, specifičnih za osamosvojitve Slovenije in prehod v tržno gospodarstvo. Slovenija sledi splošnim tendencam v razvoju storitev v najbolj razvitih državah z dolgotrajnim zamikom, prav tako pa se ne more izogniti povečanju povezanosti storitvene in industrijske proizvodnje.

Povečanje vloge storitev v nacionalnem gospodarstvu zahteva upoštevanje različnih razsežnosti te kategorije: po eni strani gre za spremljanje osnovnih makroekonomskih agregatov sektorja storitev (dodana vrednost, zaposlenost, investicije, število podjetij) glede na druge sektorje, kar je odvisno tudi od izbora opredelitve storitev ter od prevladujočega načina organizacije storitvenih dejavnosti v posameznem gospodarstvu; po drugi strani pa za spremljanje medsektorskih povezav in sprememb v intenzivnosti uporabe storitev v posameznih sektorjih gospodarstva ali v družbi nasploh, ki je posledica tehnološkega napredka. Večina analiz o vlogi storitev v razvoju se osredotoča na prvi, sektorski pristop. Čeprav je to nujno in koristno za pridobitev osnovnih informacij o pomenu storitvenega sektorja, ne omogoča celovitega razumevanja vloge in vpliva storitev na delovanje gospodarstva in je pogosto vzrok napačnih predstav o pomenu in vlogi storitev v nacionalnih gospodarstvih.

5.1. Sektorski premiki v 80-tih in 90-tih letih in vzroki

V osemdesetih letih je Slovenija še precej zaostajala za prevladujočimi tendencami razvoja storitvenega sektorja razvitih držav. Temeljni vzrok za takšno stanje je bil tedanji družbeno-ekonomski sistem in na njem temelječe pojmovanje in razumevanje vloge storitev v gospodarskem razvoju, ki je izhajalo iz ločevanja med proizvodnimi in neproizvodnimi dejavnostmi. Tako kot v drugih državah s socialističnim sistemom je bila tudi v Sloveniji cilj vseh razvojnih prizadevanj industrija, medtem ko so bile storitve pojmovane kot pomožne dejavnosti in v glavnem zanemarjene v vlogi spodbujevalke produktivnosti in učinkovitega delovanja gospodarstva. Sistemi nacionalnih računov, ki so temeljili na materialnem konceptu in omejenem obračunu družbenega proizvoda (samo storitve, ki sodelujejo v proizvodnji materialnih proizvodov, prispevajo k ustvarjanju družbenega proizvoda, ostale pa le v njegovi prerazpodelitvi), so bili samo odsev podcenjevanja pomena storitev²⁴.

Druga polovica 80-tih let je pomenila začetek preobrata v razvoju storitev, v začetku 90-tih let pa so storitve že postale prevladujoči sektor gospodarstva. Njihov delež v dodani vrednosti (po tekočih cenah) se je od 42,7 odstotka leta 1985 povečal na skoraj 60 odstotkov leta 1998, v zaposlenosti pa od 37,8 na skoraj 54 odstotkov v istem razdobju (tabela 4). Najbolj se je delež storitev povečal v drugi polovici 80-tih let kot posledica zmanjšanja deleža industrije zaradi recesije, ki jo je storitveni sektor prebrodil hitreje in z manj izrazitim

²⁴ V materialni koncept obračuna družbenega proizvoda ni bila vključena vrsta storitev (izobraževanje, raziskave in razvoj, finančne storitve, zdravstvo in socialne storitve, kultura, šport, informacije, javne storitve, stanovanjske storitve, osebne in neprofitne storitve).

padcem kot predelovalna industrija (Esen, 1995). Slednja je bila ničja tudi zaradi velikega padca prodaje na jugoslovanskem trgu.

Tabela 4: Strukturne spremembe v dodani vrednosti (tekoče cene) in zaposlenosti, 1980, 1985, 1990, 1995 in 1998, v odstotkih

SEKTOR*	Dodana vrednost					Zaposlenost				
	1980	1985	1990	1995	1998	1980	1985	1990	1995	1998
Kmetijstvo (A+B)	5.9	5.3	5.5	4.5	3.9	10.0	8.7	8.2	6.4	5.6
Industrija (C+D+E+F)	51.2	52.0	41.7	37.6	37.8	52.3	52.0	49.7	42.9	40.5
Storitve (G-O)	42.9	42.7	52.8	57.9	58.3	37.8	39.3	42.2	50.8	53.9
Proizv. stor. (J+K)	11.1	11.0	13.4	15.0	15.7	3.8	4.4	5.0	7.7	8.3
SKUPAJ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Opomba: *V oklepaju so navedene dejavnosti SKD, medtem ko je kategorija proizvodne storitve izbrana po lastnih merilih.

Zaradi pomanjkanja dezagregiranih podatkov za dejavnost I (promet in zveze), telekomunikacijske storitve niso upoštevane med proizvodnimi storitvami.

Vir: Podatki Statističnega urada RS, Statistične informacije SURS št. 315/1997 in Statistične informacije SURS št. 205/1999.

V obdobju po osamosvojitvi je bila rast storitev bistveno hitrejša od rasti industrije. V strukturi dodane vrednosti se je povečal delež trgovine kot delež netrговine storitev²⁵, prav tako so slednje naraščale precej hitreje, kar je posledica vzpostavitve vseh institucij in služb samostojne države. Med trgovinami so imele najbolj dinamično rast proizvodne storitve (skupaj dejavnosti J in K po SKD). Vzroki za takšne spremembe v smeri hitre rasti storitvenega sektorja in povečanja njegovega deleža v dodani vrednosti in zaposlenosti so posledica delovanja več dejavnikov, med katerimi posebej izpostavljamo naslednje: uvajanje trgovno usmerjenih reform, prilagajanje industrijske proizvodnje tehnološkim spremembam in zaostrovanju konkurence, spremembe v organiziranju industrijske proizvodnje in institucionalne spremembe.

5.1.1. Uvajanje trgovno usmerjenih reform

Konec osemdesetih in začetek devetdesetih let je uvedba bolj trgovno naravnane zakonodaje²⁶ spodbudila izjemno hitro nastajanje zasebnih podjetij, predvsem v različnih storitvah. Novonastala podjetja (v proizvodnji in storitvah), ki so bila pretežno majhna, so nujno potrebovala podporo zunanjih izvajalcev storitev tako v začetnem obdobju (različne svetovalne storitve pri registraciji podjetij, pridobivanju finančnih sredstev) kot tudi kasneje v zvezi z informacijsko podporo, računovodstvom, specializiranim izobraževanjem, storitvami s področja razvoja in tehnologije, trgovine. Zaradi tega so bila majhna podjetja hkrati generator povpraševanja po različnih storitvah. Zvežjo trgovno usmeritvijo in s procesom privatizacije so se pojavile tudi potrebe po novih storitvah (npr. vrednotenje in ocenjevanje podjetij, revizija), več znane storitve pa so zaradi izgube jugoslovanskega trga in nujnosti iskanja in pospeševanja prodaje na

²⁵ Opredeljene so kot storitve, ki se financirajo iz proračuna, tržne storitve pa se vrednotijo na trgu.

²⁶ Predvsem Zakon o podjetjih iz leta 1988 je omogočil ustanavljanje zasebnih podjetij z zelo nizkim ustanovitvenim kapitalom, kar je pomenilo začetek vala ustanavljanja majhnih podjetij.

novih trgov pridobile na pomenu (tr' no svetovanje, oglaševanje, pridobivanje certifikatov kakovosti).

5.1.2. Prilagajanje industrijske proizvodnje tehnološkim spremembam in povečani konkurenci

Osamosvojitve Slovenije in preusmeritev z jugoslovanskega trga na trge razvitih držav je terjalo nujno posodobitev industrije. Postopno uvajanje novih tehnoloških procesov in uvajanje sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij v industriji in v storitvenih dejavnostih so povečali povpraševanje po novih, s tem povezanih storitvah. Npr. uvajanje računalniškega oblikovanja proizvodov ali računalniškega vodenja celotnega procesa proizvodnje zahteva ne samo zaposlitev strokovnjakov za to področje v podjetju (notranja storitev), temveč tudi nakup specializiranih informacijskih, računalniških in drugih poslovnih storitev na trgu (eksternalizirane ali zunanje storitve).

Tudi uvajanje sodobnih proizvodnih sistemov in inovativnih organizacijskih metod, ki so v celoti informacijsko podprte, povečuje pomen storitev, ki se lahko izvajajo ali z zaposlenimi v podjetju ali z eksternalizacijo (npr. uvajanje vitke proizvodnje, just in time organizacije). Hkrati pa nove organizacijske oblike povečujejo potrebo po višji strokovni usposobljenosti zaposlenih. Podobno se je tudi v storitvenih dejavnostih povečalo povpraševanje po specializiranih storitvah pri posodabljanju poslovnih in distribucijskih procesov (npr. uvajanje vrtnih kode v trgovini in bankomatov v bančništvu). Storitve so torej dinamično naraščale tudi zaradi povečanega vmesnega povpraševanja industrije in storitvenih sektorjev.

5.1.3. Spremembe v organiziranju industrijske proizvodnje

Znižanje industrijske proizvodnje in razpad velikih proizvodnih sistemov v začetku devetdesetih let zaradi izgube jugoslovanskih trgov je sprožilo nadomeščanje nekaterih notranjih storitev z nakupom le-teh na trgu. Mnoga industrijska podjetja so začela zaradi racionalizacije proizvodnega procesa ukinjati določene stranske dejavnosti (najprej prehranske, čistilne, varnostne in kurirske storitve, kasneje pa tudi bolj zahtevne poslovne storitve kot so računalniška obdelava podatkov, računovodstvo-predvsem manjša podjetja, oglaševanje itn.) in jih kupovati na trgu.

Začel se je torej proces eksternalizacije storitev, ki je bil v začetku pogojen bolj z izgubo trgov kot s strateško odločitvijo o potrebi osredotočenja na temeljne dejavnosti (kar je trend v svetu). Skladno s tem je prišlo do sprememb v organiziranju industrijske proizvodnje v smeri izločitve posameznih storitvenih funkcij in njihovo izvajanje v okviru samostojnih podjetij (eksternalizacija). Posledično se je spremenilo tudi statistično razvrščanje enot, ki so prej opravljale storitve znotraj industrijskih podjetij (in se je njihova proizvodnja štela v industrijsko dejavnost), med storitvene dejavnosti. Kolikšen del rasti dela storitev v skupni dodani vrednosti v Sloveniji gre pripisati vplivu eksternalizacije storitev (statistični rasti), kolikšen del pa realni rasti je težko ugotoviti. To bomo poiskovali oceniti posredno preko primerjave sprememb v strukturi zaposlenih po sektorjih in sprememb v strukturi zaposlenih po poklicih, izhajajo iz metodologije v nemški študiji, ki smo jo obravnavali na str. 22 (glej okvir).

Izhajali smo iz podatkov Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva za leta 1988, 1994, 1995 in 1998. V zvezi s tem je potrebno ugotoviti, da

razdelitev zaposlenih po tipih poklicev izhaja iz Enotne klasifikacije poklicev iz leta 1981, ko poklici (ne) niso bili tako razdeljeni in prilagojeni sodobnemu načinu proizvodnje. Zaradi tega je lahko razvrstitev zaposlenih po poklicih kot jo kaže Statistični register delovno aktivnega prebivalstva nezanesljiva. Poleg tega je primerjava med obdobjema 1988-1994 in 1995-1998 otežena zaradi uporabe različnih klasifikacij dejavnosti (EKD in SKD). Za leti 1988 in 1994 so zaposleni razvrščeni po sektorjih (primar, sekundar, terciar) izhajajo iz najvišjega nivoja agregacije EKD področij²⁷.

Iz tabele 5 na naslednji strani je razvidno, da se je v obdobju 1988-1994 delež zaposlenih v sektorju storitev (terciar) povečal za 6 odstotnih točk, delež zaposlenih v storitvenih poklicih pa za 5,1 odstotnih točk. Če zanemarimo omenjene metodološke pomanjkljivosti, potem bi lahko sklepali, da v obdobju 1988-1994 povečanje deleža zaposlenih v storitvenem sektorju ni znatno odstopalo od povečanja deleža zaposlenih v storitvenih poklicih. To pomeni, da prihaja vzporedno do strukturnih premikov v zaposlenosti v korist storitvenega sektorja in v korist storitvenih poklicev in da rasti storitvenega sektorja ne gre pripisati samo procesu eksternalizacije.

Tabela 5: Delež zaposlenih po sektorjih dejavnosti* in tipih poklicev, 1988, 1994, 1995 in 1998, v odstotkih**

Zaposlenost	1988	1994	1988-1994 sprememba***	1995	1998	1995-1998 sprememba***
Sektor zaposlitve						
Primar	2.7	2.0	-0.7	1.7	1.4	-0.3
Sekundar	53.1	47.8	-5.3	46.8	43.0	-3.8
Terciar	44.1	50.1	6.0	51.6	55.6	4.0
Tip zaposlitve						
Primar	1.4	1.0	-0.4	1.0	0.9	-0.1
Sekundar	46.5	41.8	-4.7	40.6	38.3	-2.3
Terciar	52.1	57.2	5.1	58.3	60.8	2.4

Opomba: *Za leti 1988 in 1994 so zaposleni razporejeni na podlagi Enotne klasifikacije dejavnosti (EKD), za leti 1995 in 1998 pa po Standardni klasifikaciji dejavnosti (SKD). Kot osnovo za uvrstitev zaposlenih v sektorje smo upoštevali naslednje dejavnosti SKD: primar- A in B, sekundar- C, D, E, F, terciar- G-O, ter poiskovali temu ustrezno razporediti zaposlene tudi po EKD. Uvrstitev zaposlenih po sektorjih v obdobjih 1988-1994 in 1995-1998 ni popolnoma primerljiva. **Upoštevali smo devet glavnih tipov poklicev po Enotni klasifikaciji poklicev. Delavcev brez poklica in nerazvrščenih (1,5-2 odstotka zaposlenih) nismo upoštevali, ker jih nismo mogli razvrstiti v tip zaposlitve (primar, sekundar, terciar). ***V odstotnih točkah.

Vir: Statistični register delovno aktivnega prebivalstva, SURS.

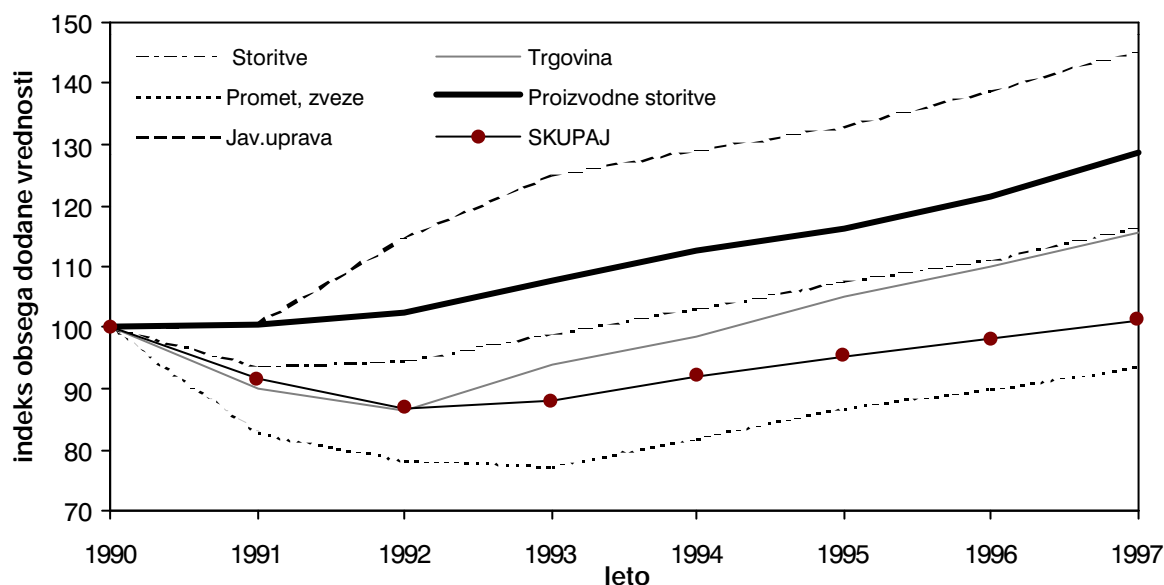
Tudi podatki o strukturnih spremembah v zaposlenosti po sektorjih in poklicih za obdobje 1995-1998 potrjujejo nadaljevanje tendenc iz preteklega obdobja, čeprav je povečanje deleža storitev dosti bolj izrazito v zaposlenosti po sektorjih kot v zaposlenosti po tipih poklicev. Obstoječi podatki ne omogočajo dovolj trdnih dokazov o teži različnih dejavnikov za rast storitev (eksternalizacija ali realna rast), vendar pa dajejo vsaj neko oceno o njihovih razsežnostih, ki se skladajo z podobnimi ugotovitvami v drugih državah²⁸.

²⁷ Edino zaposlene iz področij Obrti, Vodnega gospodarstva in Stanovanjsko-komunalne dejavnosti po EKD smo delno uvrstili v sekundar in delno v terciar na podlagi razdelitve zaposlenih po poklicih

²⁸ Tudi v drugih državah ima eksternalizacija storitev določen vpliv na povečevanje njihovega deleža v dodani vrednosti, vendar pa prevladuje ocena, ki temelji tudi na empiričnih dejstvih, da je glavno gonilo hitre rasti storitev tehnološki razvoj in z njim povezane spremembe v načinu proizvodnje, ki zahteva vse več storitvenih funkcij in skladno s tem tudi storitvenih poklicev (Tschetter, 1987, Francois, Reinert, 1995).

Na podlagi zgornjih ugotovitev ocenjujemo, da se je kljub spremembam v statističnem razvrščanju dejavnosti, obseg proizvodnje storitev v Sloveniji v preteklih desetih letih povečeval tudi realno. To je predvsem posledica sprememb v načinu proizvodnje (tehnološki razvoj!), ki tudi v industrijski proizvodnji zahteva vse več storitev ter posledica tržnih reform, ki zahtevajo uvajanje novih storitev zaradi nujnosti povečevanja učinkovitosti in konkurenčne sposobnosti gospodarstva. Oba dejavnika sta imela največji vpliv na rast proizvodnih storitev, ki so v obdobju 1990-1997 naraščale najbolj dinamično med vsemi tržnimi storitvami oziroma najhitreje med vsemi dejavnostmi, z izjemo javne uprave (glej sliko 2). Z ozirom na velikostno strukturo slovenskega gospodarstva, v katerem prevladujejo majhna in srednje velika podjetja, je priakovati, da bo povpraševanje po proizvodnih storitvah še naraščalo²⁹.

Slika 2: Indeksi obsega dodane vrednosti v obdobju 1990-1997*, cene 1992

Vir: Jesenska analiza, Urad za makroekonomske analize in razvoj, 1997, lastni izračuni.

Čeprav je bila rast proizvodnih storitev v Sloveniji dinamična, je njihova kakovost in učinkovitost še precej nizka v primerjavi z ravni v državah EU. Zaostanek Slovenije je največji pri finančnih storitvah, nekoliko manjši pa pri poslovnih storitvah (Stare, 1999). Vzroki za manjšo učinkovitost proizvodnih storitev v Sloveniji izvirajo iz zanemarjanja teh dejavnosti v preteklosti, ki so se odrazile v nizki stopnji razvitosti specifičnih znanj in sposobnosti ter v nezmožnosti nakupa nekaterih storitev na trgu od zunanjih ponudnikov. Tudi močna vloga države pri reguliranju posameznih storitev (zlasti finančnih in komunikacijskih) je vplivala na hitro konkurenco med ponudniki storitev in s tem posledično na njihovo učinkovitost.

5.1.4. Premiki v zaposlenosti

Ugotovljena gibanja v gospodarstvu, tehnološki napredek ter institucionalne spremembe so najbolj vplivale na obseg in strukturo zaposlenosti. Medtem ko se slednja v obdobju 1980-90 ni bistveno spremenila, so bile spremembe od

²⁹ Zunanje poslovne storitve komercialnih ali institucionaliziranih ponudnikov uporablja okoli 68 odstotkov anketiranih majhnih podjetij (Hadžimulič, 1997).

konca osemdesetih let zelo intenzivne (glej tabelo 4³⁰). Od leta 1990 do 1998 se je delež zaposlenih v storitvah povečal od 42,2 odstotka na 53,9 odstotka in je predvsem posledica velikega padca deleža industrije zaradi zmanjšanja skupnega števila zaposlenih v predelovalni industriji (za okoli 122.000 med leti 1990-1998, glej tabelo 6 na naslednji strani).

Tako obsežno zmanjšanje gre pripisati izgubi trgov v nekdanji Jugoslaviji, recesiji in neustrezni izobrazbeni strukturi zaposlenih v industriji z ozirom na zahteve sodobnih proizvodnih procesov in razvoj tehnologije, deloma pa tudi eksternalizaciji storitev. Slednja je bila v mnogih slovenskih podjetjih tudi na- in za reševanje problema presežnih delavcev oziroma ohranitve njihove zaposlenosti. Nekateri delavci, ki so opravljali stranske dejavnosti in bi ob racionalizaciji poslovanja izgubili delo v industriji, so ga lahko opravljali še naprej, vendar z ustanovitvijo lastnega majhnega podjetja, ki je opravljalo storitve za nekdanje podjetje zaposlenega, pa tudi za ostale udeležence na trgu.

Povečanje deleža storitev v skupni zaposlenosti je samo delno rezultat večjega števila zaposlenih v storitvenih dejavnostih (za okoli 54.000 v obdobju 1990-1998), pretežno pa je posledica padca zaposlenosti v industriji. Iz tabele 6 je razvidno, da je bilo največje število novih delovnih mest razen v javni upravi (20.500) ustvarjenih v raznih poslovnih storitvah oziroma v dejavnosti K (20.100). Povečanje števila zaposlenih v storitvenih dejavnostih je potekalo dosti počasneje kot zmanjševanje zaposlenosti v industriji. Osnovni razlog je dejstvo, da so razpadli veliki proizvodni in poslovni sistemi v industriji, kjer je bilo naenkrat ukinjenih veliko število delovnih mest. Poleg tega so v industriji najprej odpustili najmanj usposobljene in izobražene delavce, ti pa so tekoče našli zaposlitev v storitvenih dejavnostih. Slednje v splošnem zahtevajo višje kvalificirano in izobraženo delovno silo (vsaj javna uprava in poslovne storitve,

Tabela 6: Število zaposlenih v Sloveniji po dejavnostih, 1980, 1990-1998 (v 000)

SKD DEJAVNOST	1980	1990	1998	1980-90	1990-98
A+B Kmetijstvo, lov, gozdarstvo, ribištvo	89.7	75.1	45.8	-14.6	-29.3
C Rudarstvo	13.3	11.2	10.1	-2.1	-1.1
D Predelovalna dejavnost	363.3	372.6	250.7	9.3	-121.9
E Električna, plin, voda	11.0	12.7	14.1	1.7	1.4
F Gradbeništvo	82.4	59.4	56.8	-23.0	-2.6
G Trgovina, popravila	91.1	102.4	109.5	11.3	7.1
H Gostinstvo	26.3	28.2	36.5	1.9	8.3
I Promet, skladiščenje, zveze	58.1	61.9	52.3	3.8	-9.6
J Finančno posredništvo	15.1	17.2	18.7	2.1	1.5
K Nepremičnine, najem, posl. storitve	18.8	29.1	49.2	10.3	20.1
L Jav. uprava, obramba, soc. zav.	25.2	25.8	46.3	0.6	20.5
M Izobraževanje	42.9	47.9	51.7	5.0	3.8
N Zdravstvo, socialno skrbstvo	34.8	44.8	45.7	10.0	0.9
O Druge javne, skupne in os. storitve	27.5	29.7	31.0	2.2	1.3
SKUPAJ	918.0	899.5	818.3	-18.5	-81.2

Vir: Podatki Statističnega urada RS, Statistične informacije 35/1997 in 205/1999.

³⁰ Podatki o zaposlenosti v tabeli 4 se razlikujejo od podatkov o zaposlenosti v tabeli 5. V tabeli 4 se zaposlenost zajema v skladu z nacionalnimi računi, v tabeli 5 pa v skladu s Statističnim registrom delovno aktivnega prebivalstva.

ki so najbolj povečale (število zaposlenih), ki jo ni mogoče dodatno usposobiti ali prekvalificirati v kratkem času. Neustrezna kvalifikacijska struktura je zato eden pomembnejših razlogov za naraščanje brezposelnosti v Sloveniji.

Absorpcijska sposobnost storitvenega sektorja kot tvorca zaposlitve je v Sloveniji (relativno) majhna tudi zato, ker je večina novoustanovljenih zasebnih podjetij v storitvenih dejavnostih majhnih, njihovi lastniki pa so zelo restriktivni pri zaposlovanju (saj so stroški delovne sile pri storitvah največja postavka), dokler si ne zagotovijo ustreznega povpraševanja po svojih storitvah. Previdnost pri zaposlovanju je tudi posledica finančne nediscipline na trgu, ki vnaša dodatna tveganja v poslovanje majhnih podjetij.

Ne gre prezreti dejstva, da je zaradi naraščajoče povezanosti industrijske in storitvene proizvodnje tudi dinamika rasti zaposlovanja v storitvah in (posebej v proizvodnih storitvah) vse večji meri odvisna od gibanj v industriji. Drugače je pri storitvah, ki so predmet končne porabe in je naraščanje povpraševanja po njih bolj posledica rasti dohodka na prebivalca. Sicer pa je problematika ustvarjanja večjega števila delovnih mest v storitvah tesno povezana s pomanjkljivostmi trga delovne sile v Sloveniji tako glede bolj fleksibilnih oblik zaposlovanja in temu prilagojene delovne zakonodaje kot glede izobrazbene strukture in strokovne usposobljenosti delovne sile. Tudi v razvitih državah z bolj gibljivim trgom delovne sile tega problema (ne) niso uspeli rešiti, kar kaže, da gre za (skoraj) problematiko, ki zahteva bolj poglobljeno analizo in presega okvire delovnega zvezka.

5.2. Povezanost storitvene in industrijske proizvodnje in vloga proizvodnih storitev

Prepletenost in povezanost industrijskih in storitvenih dejavnosti naraščajo posebej v državah, ki so dosegle določeno raven razvoja, kar je povezano s tehnološkim napredkom in (posebej) z napredkom informacijsko-komunikacijske tehnologije. Višja kot je stopnja razvoja gospodarstva, tesnejša je vez med industrijo in storitvami, saj industrije, ki hočejo biti konkurenčne, potrebujejo konkurenčne storitve in obratno. Zato ne preseneča, da je storitveni sektor v razvitih državah v sedemdesetih in osemdesetih letih naraščal predvsem zaradi povečanega povpraševanja po vmesnih proizvodnih storitvah oziroma zaradi integracije storitvenih funkcij s proizvodnimi (Jones, 1992).

Kako se spreminjajo medsektorske povezave in predvsem povezave med industrijskim in storitvenim sektorjem v slovenskem gospodarstvu in kaj najbolj vpliva nanje? Za ugotavljanje strukturnih sprememb v medsebojnih povezavah sektorjev v Sloveniji bomo uporabili input-output tabele, (prav nimamo na razpolago podatkov za daljše obdobje, iz katerih bi bilo mogoče razbrati dejanske premike³¹). Ob tem velja tudi poudariti, da so za leto 1998 na razpolago samo ocene, ki temeljijo na tehničnih koeficientih panog iz baznega leta, torej konstantnih input-output odnosih (Zakotnik, 1999). To dejstvo je vsekakor potrebno upoštevati pri oceni osnovnih medsektorskih sprememb, ki izhajajo iz input-output tabel za leta 1993, 1995 in 1998.

³¹ Ob tem ne gre prezreti, da razpoložljive input-output tabele v Sloveniji, ne zagotavljajo dovolj razčlenjenih podatkov za različne vrste storitev, kar pa je posledica pomanjkljive podatkovne osnove za pripravo input-output tabel, ki je še posebej zaznavna na področju storitev. Poleg tega se je razpoložljivost podatkov za storitve še zmanjšala z uvedbo novih računovodskih standardov v letu 1994 ter z uvedbo davka na dodano vrednost v letu 1999.

Tabela 7: Struktura proizvodnje sektorjev* v Sloveniji po namenu porabe, 1993, 1995 in 1998, v odstotkih

	1993	Primar	Sekundar	Terciar	Vmesna poraba	Kon-na poraba	Skupaj
Primar		27.0	41.5	0.6	69.1	30.9	100.0
Sekundar		1.0	21.4	10.3	32.7	67.3	100.0
Terciar		1.2	17.0	20.0	38.2	61.8	100.0
1995							
Primar		28.3	39.7	0.7	68.7	31.3	100.0
Sekundar		1.0	19.4	9.2	29.6	70.4	100.0
Terciar		1.0	17.1	22.9	41.0	59.0	100.0
1998							
Primar		26.1	42.9	0.9	69.9	30.1	100.0
Sekundar		0.7	19.2	7.7	27.6	72.4	100.0
Terciar		0.8	19.0	20.7	40.5	59.5	100.0

Opomba: *Primar obsega dejavnosti A, B in C, sekundar dejavnosti D, E in F in terciar dejavnosti G do O po Standardni klasifikaciji dejavnosti. Primarni sektor poleg kmetijstva (A in B) vključuje še rudarstvo (C), ki je ponavadi uvrščeno v industrijski sektor.

Vir: Input-output tabele za leta 1993 in 1995, Statistični urad Republike Slovenije, za 1998 ocena ZMAR.

Spremembe v strukturi proizvodnje sektorjev po namenu porabe v obdobju 1993-1998 (tabela 7) kažejo, da se povečuje delež industrijskih proizvodov, ki so predmet finalne porabe, medtem ko so v storitvah tendence obratne, saj se povečuje delež vmesne porabe storitev³². To pomeni, da proizvodna (vmesna) poraba storitev narača hitreje od končne porabe storitev, kar potrjuje, da je tudi v Sloveniji eden od dejavnikov rasti storitvenega sektorja povečano povpraševanje po vmesnih storitvah.

Medsebojna povezanost sektorjev gospodarstva je posebej zanimiva z vidika strukture vmesne porabe posameznih sektorjev (glej tabelo 8 na naslednji strani). Pri tem ugotavljamo, da so v Sloveniji opazne podobne tendence kot v razvitejših državah, to je povečanje relativnega deleža storitev v celotnih inputih gospodarstva. Omeniti velja, da se je v obdobju 1993-1998 povečal delež storitvenih inputov tako v vmesni porabi industrije kot v vmesni porabi storitev, kar potrjuje tezo o naraščajočem prepletanju industrijskih in storitvenih dejavnosti tudi v Sloveniji. Čeprav so storitvene dejavnosti v večji meri odvisne od industrijskih inputov kot obratno (41 odstotkov v primerjavi z 28 odstotki leta 1998), pa se to nesorazmerje zmanjšuje in kaže na večjo razsežnost konvergence industrije in storitev.

Krepitev deleža storitev je najbolj opazna v vmesni porabi industrije in pri tem imajo pomembno vlogo proizvodne storitve. Čeprav za vmesno porabo proizvodnih storitev razpolagamo samo s podatki za leta 1993 in 1995 ocenjujemo, da se bo tudi v prihodnje povečal njihov delež v vmesni porabi industrije, tako zaradi uvajanja informacijske tehnologije in razvoja novih storitev povezanih z elektronskim poslovanjem kot zaradi prizadevanj podjetij, da povečajo učinkovitost preko večje specializacije in uporabe učinkovitejših zunanjih storitev. Izkušnje razvitih držav so pokazale, da je eksternalizacija storitev pozitiven proces, ki je prispevala k temu, da se podjetja bolj osredotočajo na strateške dejavnosti, medtem ko tiste storitve, ki niso bistvenega

³² Ta tendenca je sicer iz tabele 7 manj razvidna za leto 1998 za katero so uporabljene ocene na podlagi konstantnih input-output odnosov iz leta 1995. Pri izdelavi ocen pa je za storitve na razpolago dosti manj podatkov kot za industrijske proizvode.

DELOVNI ZVEZKI ZMAR

pomena za njihovo poslovanje, kupujejo od specializiranih ponudnikov. Tudi vklju~evanje slovenskih podjetij v enotni trg EU bo terjalo pove~anje njihove konkuren~nosti in {e bolj ofenziven pristop ter diverzifikacijo na-inov tr' enja, kar bo prav tako pove~alo potrebe po razli-nih proizvodnih storitvah.

Tabela 8: Struktura vmesne porabe sektorjev* v Sloveniji v letih 1993, 1995 in 1998, v odstotkih

1993	Primar	Sekundar	Terciar	Skupaj
Primar	56.0	11.8	0.7	10.8
Sekundar	27.9	63.3	43.0	54.2
Terciar	16.2	24.9	56.3	35.0
PS	4.2	8.3	30.0	15.4
Skupaj	100.0	100.0	100.0	100.0

1995	Primar	Sekundar	Terciar	Skupaj
Primar	57.6	11.0	0.6	10.0
Sekundar	26.4	61.3	37.1	50.4
Terciar	15.9	27.7	62.3	39.6
PS**	3.3	9.1	34.8	18.2
Skupaj	100.0	100.0	100.0	100.0

1998	Primar	Sekundar	Terciar	Skupaj
Primar	58.9	9.3	0.6	8.8
Sekundar	25.9	62.7	41.0	53.7
Terciar	16.0	28.0	58.4	37.5
Skupaj	100.0	100.0	100.0	100.0

Opomba: *Primar obsega dejavnosti A, B in C, sekundar dejavnosti D, E in F in terciar dejavnosti G do O po Standardni klasifikaciji dejavnosti. Primarni sektor poleg kmetijstva (A in B) vklju~uje {e rudarstvo (C), ki je ponavadi uvr{~eno v industrijski sektor. PS - proizvodne storitve (dejavnost J in K po Standardni klasifikaciji dejavnosti) **Za leto 1995 ni lo~enih podatkov za dejavnost K (nepremi~nine, najem in poslovne storitve), temve~ so zdru~eni s podatki za ostale tr~ne storitve. Ocena za dejavnost K za leto 1995 je izra~unana na podlagi ekstrapolacije podatkov za leto 1993. Za leto 1998 osnovni podatki ve~ ne omogo~ajo tak{~ne ekstrapolacije.

Vir: Input-output tabele za leta 1993 in 1995, Statisti~ni urad Republike Slovenije, za 1998 ocena ZMAR.

* * *

Ob tako naglih strukturnih spremembah, ki smo jim bili pri-a v zadnjem desetletju in pol, se pogosto pojavljajo dvomi glede bodo-e usmerjenosti slovenskega gospodarstva, zlasti v zvezi s tki. de-industrializacijo oziroma z zn' evanjem dele'a industrije in pove-evanjem dele'a storitev v dodani vrednosti in zaposlenosti. Pri tem se pogosto pozablja, da ne gre samo za spreminjanje dele'ev, pa- pa predvsem za korenite spremembe v na-inu proizvodnje. S pove-evanjem storitvene intenzivnosti industrije se tudi industrijska osnova izbolj~uje oziroma konkuren-no krepi. Seveda pa je vpra{anje ali so proizvodne storitve v Sloveniji 'e dosegle tisto raven, ko njihova uporaba pomembno prispeva k izbolj~anju konkuren~nosti industrije.

Druga plat nara~ajo-e vloge storitev v gospodarstvu se ka'e preko pove-anega dele'a zaposlenih, ki opravljajo storitvene funkcije oziroma poklice (beli ovratniki) v industriji³³. To je posledica tehnolo{kega razvoja, ki spreminja

³³ ~eprav ne razpolagamo z lo~enimi podatki za industrijo, lahko o tem sklepamo tudi na nadaljevanje na strani 37

na-in proizvodnje in pove-uje zahtevnost in kakovost del v industriji. Zato je potrebno prese-i tradicionalno in povr{insko zaznavanja pomena storitev za delovanje gospodarstva in predvsem upo{tevat i nara{~ajo-o povezanost in medsebojno odvisnost storitvene in industrijske proizvodnje.

Zaradi vseh na{tetih sprememb v na-inu proizvodnje, z vidika posameznega gospodarstva ne gre ve~ za problem izbire med industrijsko in storitveno proizvodnjo, temve~ za u-inkovito kombinacijo obeh elementov v okviru nacionalnega gospodarstva kot tudi pri njegovem vklju-evanju v mednarodno menjavo. Nara{~ajo-a povezanost storitvene in industrijske proizvodnje (zlasti skozi posebno vlogo proizvodnih storitev) ima pomembne implikacije na u-inkovitost slovenske industrije in gospodarstva v celoti. Upo{tevajo~ sodobne tendence v razvitem svetu glede nara{~ajo-ega pomena proizvodnih storitev za u-inkovitost industrijske proizvodnje in izsledke {tudij, ki so empiri-no potrdile to povezavo (Ochel, Wegner, 1987, Intelligent Exports, 1994), je pri-akovati, da tudi v Sloveniji ta povezava dr' i, ~eprav je potrebno upo{tevat i, da je kakovost in u-inkovitost proizvodnih storitev v Sloveniji ni' ja kot v razvitih dr' avah.

Proizvodne storitve so pomembne predvsem zaradi u-inkov na podjetja, ki jih uporabljajo, torej preko posredne produktivnosti. Klju-ne so za pove-anje ustvarjalnosti, dinamike, inovativnosti in produktivnosti celotnega sistema (npr. raziskave in razvoj, ra-unalni{ko na-rtovanje in vodenje proizvodnih in poslovnih procesov, oblikovanje, elektronsko poslovanje), kar ima odlo-ilni vpliv tudi v soo-enju z mednarodno konkurenco. Poleg tega imajo osrednjo vlogo pri u-inkovitem uvajanju informacijsko-komunikacijske tehnologije in pri izvajanju procesa institucionalnih reform. Zaradi tega na proizvodne storitve, ki jih podjetja uporabljajo kot inpute v proizvodnji, ne smemo gledati strogo ra-unovodsko kot na stro{ke, pa~ pa jih razumeti v razvojnem smislu kot dinami-no komponento izredno integriranega sistema povezav v sodobnih gospodarstvih. Tak{ne ugotovitve zahtevajo identifikacijo dejavnikov, ki odlo-ilno vplivajo na razvoj proizvodnih storitev in bolj dejaven odnos do njih, da bi lahko celotno gospodarstvo realiziralo potencialne koristi od proizvodnih storitev.

nadaljevanje s strani 36

podlagi podatkov za celotno gospodarstvo. Kot je razvidno iz tabele 5 se je poklicna sestava zaposlenih v Sloveniji v obdobju 1988-1998 spreminjala v smeri zni{evanja dele{a poklicev, ki ne opravljajo storitvene funkcije (modri ovratniki) (od 47,9% na 39,2%) in pove~evanja dele{a poklicev, ki opravljajo storitvene funkcije (beli ovratniki) (od 52,1% na 60,8%). To so pribli{ne ocene, pri katerih je potrebno upo{tevat i omenjene metodolo{ke nekonsistentnosti tabele 5.

6. DEJAVNIKI RAZVOJA PROIZVODNIH STORITEV

Izku{nje razvitih dr' av so pokazale, da povpra{evanje in ponudba proizvodnih storitev nara{ata z razvojem in predvsem z uvajanjem sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije. Pri-akovati je, da bo tudi v Sloveniji uresni-evanje tr' nih reform, stabilizacija gospodarstva in zaostrovanje konkurence vplivalo na razvoj storitev, predvsem na pove-anje povpra{evanja po kakovostnih proizvodnih storitvah. Z ozirom na pomanjkljivosti razvoja teh storitev v preteklosti pa je pri-akovati, da osnovne naloge in naporu ostajajo na strani u-inkovite in kakovostne ponudbe proizvodnih storitev. Izbolj{anje ponudbe proizvodnih storitev in ve-je zaupanje porabnikov v njihovo kakovost in u-inkovitost lahko prav tako pozitivno vplivajo na pove-ano povpra{evanje po teh storitvah.

Razli-ne {tudije ugotavljajo, da so bili v razvitih dr' avah za razvoj proizvodnih storitev in torej tudi za njihovo ponudbo klju-ni naslednji dejavniki: razpolo' lljivost izobra' ene in usposobljene delovne sile, konkurenca na trgu proizvodnih storitev in uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije ob podpori sodobne infrastrukture.

6.1. Znanje in raven izobrazbe

Raziskave mnogih strokovnjakov, ki so se ukvarjali s prou-evanjem osnovnih zna-ilnosti proizvodnih storitev, so pokazale, da je glavni dejavnik razvoja proizvodnih storitev znanje (tehni-no in profesionalno), pridobljeno z vlaganji v ~love{ki kapital oziroma v izobra' evanje (Kostecki, 1996, Illeris, 1996). Zato je bistvena ovira za razvoj proizvodnih storitev pomanjkanje izobra' ene in visoko usposobljene delovne sile, vendar je treba upo{tevat, da je pridobivanje potrebnih znanj dolgotrajen proces, ki zahteva formalno in specialisti-no izobra' evanje ter zmo' nost stalnega u-enja in pridobivanja znanj ob delu. Tudi zaradi hitrih tehnolo{kih sprememb je stalno izobra' evanje in izpopolnjevanje nujnost v gospodarstvih, ki temeljijo na znanju. Analize v razvitih dr' avah potrjujejo, da zaposlenost najbolj nara{a v tistih storitvah, v katerih je potrebna visoko izobra' ena in usposobljena delovna sila, bolj po-asi pa v storitvah, ki zahtevajo manj usposobljeno delovno silo.

V storitvenih dejavnostih in posebej v proizvodnih storitvah se pove-uje zahtevnost del in v skladu s tem se spreminja zahtevana usposobljenost in znanje delovne sile. Najpomembnej{a so: fleksibilnost, ustvarjalnost, neodvisnost, odgovornost, zmo' nost komuniciranja (Illeris, 1996). Hkrati se tudi v industrijskih dejavnostih pove-ujejo potrebe po storitvenih delavcih z visoko usposobljenostjo in izobrazbo. Zato ne presene-a trditev, da storitvene revolucije ne prina{a toliko pove-evanje dele'a zaposlenih v storitvenem sektorju kot pove-evanje storitvenih delavcev znotraj industrijskih podjetij. Avtomatizacija proizvodnje in uvajanje informacijske tehnologije v vse segmente gospodarstva pomenijo nadome{-anje delovne sile s kapitalom in {e bolj z znanjem ter zahteva bolj usposobljeno delovno silo, ki ni samo ozko specializirana, ampak zna komunicirati in se osredoto-ati na zahteve porabnikov storitev (The Outlook for Employment by Sector, 1997)

^eprav je raven izobrazbe v Sloveniji, merjena kot popre-no {tevilo let {olanja zaposlenih (leta 1995 je zna{ala 10,7 let), ugodna v primerjavi z manj razvitimi dr' avami EU (Bevc, 1998), pa izobrazbena raven in strokovna usposobljenost

delovne sile zaostajata za potrebami sodobnega tehnološkega napredka, saj ta zahteva visoko izobražene in usposobljene delavce in vse manj tradicionalnih delavcev za fizična ali druga enostavna dela. Prehod v storitveno gospodarstvo je tudi v Sloveniji spremenil strukturo povpraševanja po delovni sili, zahteva se strokovna usposobljena in izobražena delovna sila (Kajzer, 1998). To potrjujejo tudi podatki o strukturi nezaposlenih v Sloveniji. Prevladujejo delavci brez ustreznih kvalifikacij in brez izobrazbe (okoli 47 odstotkov nezaposlenih je brez ustreznih kvalifikacij), kar kaže, da je nezaposlenost v Sloveniji pretežno strukturni problem. Brez ustrezne politike preusposabljanja in ponovnega usposabljanja bo ta problem vse bolj pereč.

V nasprotju s kvalifikacijsko strukturo brezposelnih potrebe po novih delavcih v storitvah kažejo, da se zahteva precej drugačna raven izobrazbe in usposobljenosti delovne sile (npr. skoraj obvezno znanje uporabe računalnika), kar je nujno upoštevati v programih preusposabljanja brezposelnih. V proizvodnih storitvah so zahteve glede izobrazbe in usposobljenosti zaposlenih precej večje kot v ostalih tržnih storitvah (glej tabelo 1), pa tudi v celotnem gospodarstvu. Tudi pri posebnih znanjih potrebnih za hitrejši razvoj proizvodnih storitev, je še vedno opazna dediščina preteklega razvoja. Upravljalška, organizacijska in marketinška znanja ter znanja povezana s finančnim svetovanjem so nezadostno razvita. Iz navedenega sledi, da raven izobrazbe in strokovnih znanj v Sloveniji zaostaja za potrebami, ki jih narekujejo sodobne tendence razvoja proizvodnih storitev in storitvenih funkcij v proizvodnih in poslovnih procesih.

6.2. Informacijsko komunikacijska tehnologija in infrastruktura

Z ozirom na prevladujočo značilnost sodobnih proizvodnih storitev kot informacijsko intenzivnih storitev (tudi znanje je kodificirana množica informacij), je razumljiv ključni in večplastni pomen informacijsko-komunikacijske tehnologije za razvoj proizvodnih storitev, še bolj pa za njihov napredek. Informacijska tehnologija je omogočila povečanje učinkovitosti in kakovosti storitev, izboljšala njihove distribucije, posodobila tradicionalne proizvodne storitve (npr. oglaševanje, bančne storitve), prispevala k vrsti novih proizvodnih storitev (npr. informacijska podpora vodenju, elektronsko poslovanje) ter precej povečala možnosti mednarodne menjave proizvodnih storitev.

Raven uporabe informacijske tehnologije v proizvodnih storitvah v Sloveniji je zaenkrat v primerjavi z razvitimi državami še nezadostna. Tudi elektronsko poslovanje, ki lahko prinese pomembne prihranke ponudnikom proizvodnih storitev, je v Sloveniji na začetku uvajanja. Ponudniki proizvodnih storitev se ne zavedajo prednosti in koristi elektronskega poslovanja tako z vidika stroškov poslovanja kot tudi trženja, ustvarjanja novih storitev in distribucije storitev. V Sloveniji uvajanje in večjo uporabo elektronskega poslovanja ovira struktura podjetij, saj v poslovnih storitvah prevladujejo majhna podjetja, ki si teko privoščijo visoke začetne naložbe za prehod na elektronsko poslovanje.

Ob tem velja poudariti, da naložbe v informacijsko-komunikacijsko opremo sicer povečujejo produktivnost dela, vendar pa je njihova učinkovitost okrnjena, če se hkrati ne vloga dovolj v izobraževanje in usposabljanje zaposlenih, ki uporabljajo to tehnologijo. Izkušnje [vedske, v kateri je informacijska infrastruktura najbolj razširjena, kažejo, da je največja ovira za uporabo informacijske tehnologije pomanjkanje znanja in strokovne usposobljenosti

(Swedish Industry and Industrial Policy, 1996). Tudi primeri mnogih svetovno znanih storitvenih podjetij dokazujejo, da so usposobljeni kadri odločilnega pomena za uvajanje in učinkovito uporabo tehnologije, saj se v Sloveniji premalo zavedamo. Pogosto se dogaja, da podjetja ne izkoristijo drage računalniške opreme in sodobnih informacijsko-komunikacijskih storitev, ker nimajo dovolj usposobljenih kadrov.

Poleg vlaganj v informacijsko tehnologijo in znanje je prav tako potrebna sodobna in visoko zmogljiva telekomunikacijska infrastruktura, ki lahko spodbuja ali pa zavira razvoj na njej temelječe tehnologije in storitev. Vlade razvojno usmerjenih držav so doumele, da lahko informacijsko-komunikacijska infrastruktura krepi "nacionalno konkurenčnost" na svetovnem trgu in zato spodbujajo udeležbo zasebnega sektorja v njenem hitrejšem razvoju. Najuspešnejša so prav tista gospodarstva, kjer je široka uporaba informacijskih in telekomunikacijskih tehnologij in omogočena t.i. sinergijska učinkovina.³⁴

Sedanje stanje razvoja telekomunikacijske infrastrukture v Sloveniji, ki je tudi osnova za razvoj sodobnih proizvodnih storitev, je nezadovoljivo. Konkurenčnostno prestrukturiranje na tem področju je po nepotrebnem odloženo. Zadrževanje monopolne vloge države, oziroma monopolnega operaterja, ki je v njeni večinski lasti, pri upravljanju infrastrukture in v osnovnih storitvah govorne telefonije je zato nesprejemljivo, ker zaostajamo pri posodabljanju infrastrukture, tako okolje pa ne spodbuja razvoja in uporabe novih informacijsko intenzivnih storitev v celotnem gospodarstvu (Stare, 1998).

6.3. Konkurenčen trg proizvodnih storitev

Izkusnje razvitih držav potrjujejo, da je bil eden od pomembnejših dejavnikov razvoja storitev in njegovega uspešnega prodora na tuje trge odprtost konkurenci tako za domače ponudnike (z deregulacijo) kot tudi za tuje ponudnike storitev (z liberalizacijo uvoza proizvodnih storitev ali s prisotnostjo tujih ponudnikov na domačem trgu). Postopoma je prevladalo spoznanje, da je državna regulativa, ki dopušča domačo in tujo konkurenco na domačem trgu zelo pomembna za razvoj in povečevanje učinkovitosti domačega sektorja storitev, povečanje kakovosti in raznovrstnosti storitev. Ob tem velja poudariti, da prihaja pri regulaciji storitev do premika in sicer od regulacije, ki vpliva na vstop novih ponudnikov v smeri regulacije obnašanja vseh ponudnikov na trgu. Hkrati torej poteka strukturna deregulacija in regulacija nadzora in pravil obnašanja.

Konkurenca pri storitvah ima v Sloveniji zelo kratko tradicijo. Tudi to kaže, da se povezanosti in medsebojni odvisnosti storitvene in industrijske proizvodnje ni pripisovalo večjega pomena in da je bilo spregledano dejstvo, da zaščita domačih ponudnikov storitev lahko negativno vpliva na stroške sektorjev, ki storitve uporabljajo in s tem tudi na izvoz proizvodov. Država poasi uvaja sodobne regulativne okvirje, ki določajo tako splošna kot sektorska pravila obnašanja.

Od začetka uvajanja tržno naravnanih reform v Sloveniji na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta se je regulativna vloga države na področju storitev na splošno zmanjševala. Zaradi velikega števila novo ustanovljenih podjetij se je povečala konkurenca med ponudniki različnih proizvodnih storitev,

³⁴ Velik del vztrajne ameriške gospodarske rasti se pripisuje prav veliki stopnji informatizacije ameriškega gospodarstva in družbe. K temu je prispevala tudi stimulatívna državna politika in pospešena informatizacija državne uprave (Economist, feb.1999).

predvsem med doma-imi ponudniki, kar je prineslo ve- raznovrstnih storitev. Pri poslovnih storitvah³⁵, ki so bile v preteklosti slabo razvite in tudi pravno neurejene, storitve pravno urejajo z uvajanjem profesionalnih pravil (npr. akreditacija in certificiranje) in standardov obna{anja, pa tudi z uvajanjem regulative na posameznih podro-jih (npr. zakon o reviziji). Obstoje-a regulativa v glavnem ne ovira vstopa novih doma-ih ali tujih ponudnikov na trg niti njihovega poslovanja, razen nekaterih izjem v zvezi s tujimi vlaganji, ki pa veljajo za vsa podjetja ne glede na panogo.

Po-asne reforme v regulaciji storitev v Sloveniji izvirajo iz nezadostnega poznavanja sodobnih procesov deregulacije in re-regulacije ter velike previdnosti in zadr' anosti pri spro{-anju trga storitev. Poudarjajo se zlasti mo' ne negativne plati uvajanja konkurence v povezavi z u-inki na denarno politiko, na zagotavljanje osnovnih storitev vsem potro{nikom pod enakimi pogoji ali na obstoje-e doma-e ponudnike. Zanemarja se dejstvo, da konkurenca spodbuja izbolj{anje kakovosti storitev, uvajanje inovacij v storitve in njihovo prestrukturiranje ter pove-anje prilagodljivosti potrebam kupcev, kar ima {ir{e gospodarske u-inke.

Da mehanizem konkurence oziroma sama gro' nja konkurence deluje tudi pri nas, dokazujejo tr' no naravnane akcije doslej monopolnega operaterja mobilnih komunikacij, kakor hitro je bila z zakonom predvidena podelitev koncesije {e drugim operaterjem. Uvedene so bile nove in bolj kakovostne storitve, njihova cena se zni' uje, od tega pa imajo koristi predvsem potro{niki storitev. [e bolj se gro' nja tuje konkurence ka' e v intenzivnem povezovanju trgovskih podjetij (teh storitev sicer ne uvr{-amo med proizvodne storitve), v zadjem -asu pa tudi bank.

³⁵ Za te storitve je značilno, da se država neposredno ne vmešava v njihovo poslovanje, večja je vloga normativnega urejanja v okviru profesionalnih združenj in njihovih mehanizmov.

7. ZAKLJUČKI IN SMERNICE ZA SPODBUJANJE RAZVOJA PROIZVODNIH STORITEV

Čeprav se je storitveni sektor v letih po osamosvojitvi razvijal zelo dinamično in obsega prevladujoči delež v BDP in zaposlenosti, se ne moremo otresti tradicionalnega razmišljanja o vlogi storitev, ki so še vedno podcenjene in brez širšega razumevanja njihovih povezav z ostalimi sektorji. Takšen odnos izvira iz nepoznavanja značilnosti sodobnih storitev in neupoštevanja vse večje povezanosti in prepletenosti industrijske in storitvene proizvodnje. Pomen vmesnih proizvodnih storitev (informacijsko-komunikacijske, poslovne in finančne) za učinkovito delovanje in razvoj industrije in celotnega gospodarstva ni dovolj cenjen.

Pomanjkljivo razumevanje širših razsežnosti storitev in njihove medsebojne prepletenosti z industrijo se odraža tudi v Strategiji povečanja konkurenčnosti sposobnosti slovenske industrije (MGD, 1996). Ukrepi, ki jih predlaga v okviru horizontalnih programov za izboljšanje konkurenčnosti industrije se v pretekli meri nanašajo na podporo pri razvoju in krepitevi različnih storitvenih funkcij, ki jih potrebujejo industrijska podjetja (npr. pri uvajanju standardov kakovosti in blagovnih znamk, pri izobraževanju managerjev, profesionalnega kadra za strateški management, in strokovnjakov za uvajanje informacijske tehnologije), delno pa tudi na podporo pri nakupu eksternaliziranih storitev (npr. sofinanciranje nakupa svetovalnih storitev, podpora tehnološkim centrom in tehnološkim parkom). Strategija torej priznava pomen storitvenih funkcij (storitve, ki jih opravljajo zaposleni v industrijskih podjetjih) in njihov vpliv na povečanje konkurenčnosti slovenske industrije. Ob tem pa nekako pozablja, da so ob notranjih storitvah enako pomembne tudi eksternalizirane storitve, ki jih podjetja kupujejo na trgu. Ne upošteva se dejstvo, da so za uveljavitev storitvenih funkcij v podjetjih ključne komplementarne storitve, ki jih podjetja kupijo na trgu³⁶. Slednje sodijo v storitveni sektor, ki mora biti učinkovit in nuditi kakovostne storitve, zato je njegov razvoj ključnega pomena.³⁷ To je še posebej pomembno za majhna in srednje velika podjetja, ki ne morejo sama razvijati vseh storitev, ki jih potrebujejo.

Vlada, ekonomska politika in mediji pozornost v glavnem usmerjajo na velika industrijska podjetja, bolj malo pa na politiko spodbujanja razvoja proizvodnih storitev, ki bodo v prihodnje še bolj vplivali na učinkovitost in uspešnost teh industrijskih podjetij in družbe v celoti. Brez učinkovitih in kakovostnih proizvodnih storitev so tudi problemi industrije nerešljivi. Ne zavedamo se dejstva, da industrijska podjetja opravljajo vse več storitvenih funkcij in ustvarjajo vse več prodaje s storitvami. K nerazumevanju vloge storitev prispeva tudi pomanjkanje podrobnejših podatkov in vzornih raziskav, ki so podlaga za pripravo strokovnih analiz³⁸.

³⁶ Težko si je npr. predstavljati uvajanje standardov kakovosti v industrijsko podjetje brez ustreznih svetovalnih storitev, specialističnega izobraževanja zaposlenih ter storitev povezanih z informacijsko podporo temu procesu. Takšne storitve industrijska podjetja ponavadi kupujejo na trgu od specializiranih ponudnikov.

³⁷ Strategija še naprej poudarja prioriteten pomen industrije: govori npr. o ključni odvisnosti storitvenega sektorja od industrije (preko naročil industrije), ne upošteva pa medsebojne prepletenosti obeh sektorjev in pomena vmesnih proizvodnih storitev za učinkovitost in konkurenčnost industrije.

³⁸ Nerazumljivo je, da je bilo z novimi računovodskimi standardi od leta 1994 ukinjeno ločeno spremljanje prodaje blaga in storitev, prav tako pa so v stroškovni strukturi podjetij združene različne vrste storitev, kar slabi podatkovno podlago za izdelavo podrobnejših input-output tabel in na njih temelječo analizo pomena proizvodnih storitev za delovanje

Tudi OECD priznava, da je poznavanje strateških poslovnih storitev zelo ključno, čeprav je razpolaganje z učinkovitimi poslovnimi storitvami ključno za uspeh celotnega gospodarstva (OECD Observer, 2000). V Evropski uniji so prišli na podlagi analiz vpliva poslovnih storitev³⁹ na uspešnost drugih dejavnosti do zaključka, da so poslovne storitve dinamična lokomotiva gospodarstva, saj vplivajo na produktivnost, konkurenčnost, inovativnost in zaposlovanje. Skladno s tem so ugotovili, da ob vrsti obstoječih pobud in mehanizmov, ki zadevajo poslovne storitve, potrebujejo usklajeno politiko razvoja poslovnih storitev.

Ta politika je bila zasnovana šele pred kratkim (EC, *The Contribution of Business Services to Industrial Performance: A Common Policy Framework*, 1998), njeni osnovni cilji pa sovpadajo s sodobno industrijsko politiko, ki daje prednost horizontalnim politikam, ki pokrivajo široko področje poslovnih storitev. Med temi politikami posebej omenjajo naslednjih šest politik:

- politika deregulacije in liberalizacije,
- politika varovanja konkurence,
- politika kakovosti,
- politika povečevanja konkurenčnosti,
- politika zaposlovanja in usposabljanja,
- direktna pospeševalna politika.

Hkrati akcijski okvir skupne politike omogoča, da so lahko ukrepi posameznih politik v določenih primerih usmerjeni tudi v konkreten segment poslovnih storitev, torej vertikalno. Ocenjuje se, da bo za uspeh skupne politike EU do razvoja poslovnih storitev zelo pomembna usklajenost med omenjenimi politikami.

Tudi pri oblikovanju ekonomske politike v Sloveniji bi morali bolj upoštevati strateško vlogo proizvodnih storitev v procesu razvoja (še zlasti za povečanje učinkovitosti in konkurenčnosti celotnega gospodarstva) in ne prepuščati njihovi bodoči razvoju spontanemu delovanju. Če so doslej k rasti proizvodnih storitev v Sloveniji bolj prispevali avtonomni dejavniki (eksternalizacija storitev, relativna enostavnost ustanovitve podjetja za opravljanje poslovnih storitev tudi brez ustreznih strokovnih kvalifikacij, spremenjena velikostna struktura gospodarstva), bo v prihodnje potrebno bolj poudarjati in vzpodbujati kakovostne dejavnike razvoja proizvodnih storitev. Zaradi procesa vključevanja v Evropsko unijo pa bi morala Slovenija upoštevati tudi smernice, ki jih je na tem področju sprejela Evropska unija in jih pospešeno vključevati v svojo ekonomsko politiko.

Da bi lahko vplivali na dejavnike razvoja proizvodnih storitev na makro (država) in mikro ravni (podjetja), bi morali z različnimi mehanizmi spodbujati razvoj proizvodnih storitev. Skladno s tem bi morala država bolj dinamično in fleksibilno oblikovati ekonomsko politiko, instrumente in mehanizme za razvoj proizvodnih storitev, zlasti na naslednjih horizontalnih področjih:

- okrepitev vlaganj v izobraževanje in stalno usposabljanje upoštevajo, da so proizvodne storitve dejavnost, ki najbolj intenzivno uporablja znanje,

nadaljevanje s strani 42

gospodarstva. Tudi statistične podlage pri uvedbi davka na dodano vrednost knjižno razpoložljivost podrobnejših podatkov o storitvah.

³⁹ Poslovne storitve predstavljajo najpomembnejši segment proizvodnih storitev, zato se ugotovitve Evropske unije v veliki meri nanašajo na problematiko proizvodnih storitev, ki jih obravnavamo v delovnem zvezku.

- vzpodbujanje večje uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije v proizvodnih in poslovnih procesih in izgradnja sodobne infrastrukture,
- vzpostavitev konkurenčnih trgov kakovostnih proizvodnih storitev z reformo regulativnih mehanizmov.

Uporabo horizontalnih ukrepov bi morali nadgraditi s specifičnimi mehanizmi za tiste storitvene dejavnosti, ki imajo poseben pomen (npr. raziskovanje in razvoj, storitve elektronskega poslovanja). V usmeritvah za pospežitev razvoja proizvodnih storitev bi torej morali kombinirati horizontalne in vertikalne ukrepe.

7.1. Prednostne usmeritve pri razvoju proizvodnih storitev

- Vlaganje v formalno izobraževanje in specializirano usposabljanje ob delu je prednostna naloga Slovenije, ne samo z vidika razvoja proizvodnih storitev, pa tudi splošnega gospodarskega razvoja. Zaradi hitrega tehnološkega razvoja in zastaranja znanja je potrebno kontinuirano izobraževati in usposablјati delovno silo, kar mora upoštevati tako izobraževalna politika kot tudi podjetja.
- Pri nartovanju izobraževalnih programov je potrebno upoštevati, kakšno znanja in veštine bomo potrebovali v prihodnje (zlasti interdisciplinarnost in komuniciranje) in se pri tem hitreje prilagajati tehnološkemu razvoju (uporaba računalnikov v vseh gospodarskih panogah in v javnem življenju) in spremembam v gospodarski strukturi, ki vodijo v smeri povečane vloge storitev. Tudi programi preusposabljanja nezaposlenih morajo v veliki meri upoštevati te potrebe.
- Ponudniki proizvodnih storitev (podjetja) morajo v okviru strategij povečevanja konkurenčnosti vlagati v nakup in predvsem boljše izkoriščanje in uporabo informacijske tehnologije. Tudi država ima lahko pri tem veliko mobilizacijsko⁴⁰ in pospeševalno vlogo (npr. davne ugodnosti pri elektronskem poslovanju)
- Tudi za zagotavljanje sodobne telekomunikacijske infrastrukture je odgovorna predvsem država, ki bi morala v Sloveniji s sodobnejšo in bolj trdnostno naravnano regulativo zagotoviti sodobno in visoko zmogljivo telekomunikacijsko infrastrukturo, ki bo pospešila uvajanje in uporabo novih komunikacijskih in drugih proizvodnih storitev.
- V strukturi slovenskega gospodarstva prevladujejo srednje velika in majhna podjetja, ki nimajo možnosti za notranjo preskrbo z vsemi proizvodnimi storitvami, potrebnimi za učinkovito poslovanje, kar pa niti ne bi bilo smotno, glede na prednosti specializiranih proizvajalcev (kakovost, diverzifikacija, cena). Zato so takšna podjetja odvisna od kakovostnih proizvodnih storitev, ki jih lahko kupijo na trgu po sprejemljivih cenah ali prek podpornih mrež. Država bi morala podpreti ustanavljanje tehnoloških parkov ali centrov, ki bi na enem mestu zagotavljali vse proizvodne storitve,

⁴⁰ To dobro ponazarja primer ameriške vlade, ki je v začetku devetdesetih let v okviru kampanje za Nacionalno informacijsko infrastrukturo naznanila, da bo javne razpise objavljala samo še na elektronskih medijih. Na ta način je vplivala na posodobitev uprave, obenem pa je spodbudila podjetja k uvajanju elektronskega poslovanja in s tem povezane investicije privatnega sektorja v informacijsko infrastrukturo.

ki jih potrebujejo industrijska in storitvena podjetja za učinkovito poslovanje. V tem okviru je potrebo posebno mesto nameniti spodbujanju ustanavljanja inkubatorjev za podjetja, ki uvajajo storitve na podlagi sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije in interneta (npr. davčne olajšave, subvencioniranje zaposlovanja visoko izobraženih kadrov, zagotavljanje visoko zmogljivih telekomunikacijskih povezav). Ustanavljanje različnih zgoraj omenjenih podpornih mrež bi morala država spodbujati tudi v okviru politike skladnejšega regionalnega razvoja.

- Pri krepitvi ponudbe in trga proizvodnih storitev je potrebno upoštevati potencialne koristi od neposrednih tujih naložb v te sektorje in skladno s tem spodbujati takšne naložbe. Gre predvsem za koristi povezane s prenosom lastniško specifičnih managerskih, marketinških in organizacijskih znanj, s povečanjem kakovosti in raznovrstnosti ponudbe proizvodnih storitev na domačem trgu, s povečanjem konkurence ter vključevanjem v mednarodne mreže tujih ponudnikov proizvodnih storitev.

Nenazadnje velja med prednostnimi nalogami omeniti tiste, ki izhajajo iz pomanjkljivosti podatkov o proizvodnih storitvah in storitvah na splošno (npr. premalo razčlenjeni podatki o različnih storitvah, predvsem novih storitvah), iz pomanjkljivosti pri merjenju storitev in pri vrednotenju kakovostnih sprememb.

Zaradi tega je potrebno razširiti statistično bazo tako, da bo omogočala:

- pridobitev podrobnejših podatkov o različnih storitvah, ki jih podjetja kupujejo na trgu in uporabljajo za povečanje uspešnosti poslovanja in ki bodo ključne tudi za povečanje njihove konkurenčne sposobnosti (npr. finančne storitve, različne poslovne, informacijsko-komunikacijske in izobraževalne storitve.); podobne podatke bi morali pridobiti za storitve, ki jih opravijo zaposleni v podjetjih,
- bolj podrobno analitično spremljati različne storitve v nacionalnih računih ter v tem okviru bolj aktivno spremljati strukturne spremembe v proizvodnem računu,
- pridobiti bolj kakovostne in podrobnejše podatke o spreminjanju poklicne in kvalifikacijske sestave zaposlenih znotraj dejavnosti (ne samo za vse dejavnosti skupaj) ter pri tem upoštevati tudi vrsto zaposlitve, da bi lahko bolj poglobljeno razumeli vlogo storitev v strukturnih spremembah v Sloveniji,
- dati poseben poudarek pilotskim študijam in vzornim raziskavam, saj se zlasti v storitvenih dejavnostih pojavlja množica majhnih podjetij, ki se zelo hitro spreminjajo (bodisi da rastejo, širijo dejavnost ali prenehajo z delovanjem) in vzornim raziskavam za nove storitve.

Pomanjkanje podatkov o storitvah ter na njih temelječih podrobnejših analiz o posameznih aspektih storitvenih dejavnosti predstavlja resno oviro pri napovedovanju bodočih gibanj v storitvah in v celotnem gospodarstvu, kakor tudi pri snovanju mehanizmov in politik za pospešen razvoj storitev. Ne moremo si privoščiti, da ne bi bolje poznali notranjih zakonitosti razvoja sektorja, ki v svetovnem merilu ustvarja dve tretjini, v Sloveniji pa blizu šestdeset odstotkov dodane vrednosti, hkrati pa je skoraj edini generator novih delovnih mest.

LITERATURA

Audretsch B. David, Yamawaki Hideki: The Manufacturing/Service Interface. Market Services and European Integration: The Challenges for the 1990s. Brussels, Commission of the European Communities, 1993, 3, str. 99-107.

Barras Richard: Interactive Innovation in Financial and Business Services: The Vanguard of the Service Revolution. Research Policy, 19(1990), 3, str. 215-237.

Bevc Milena: Kapital izobrazbe v slovenski industriji, raziskovalni projekt Ocena tehnološke ravni industrijskih panog v Sloveniji, 2. faza. Ljubljana : In{titut za ekonomska raziskovanja, 1998. 161 str.

Buigues Pierre: Market Services in the Community Economy. European Economy, Brussels, (1993), 3, str. 3-22.

Coffey J. William, Bailey S. Antoine: Producer Services and Flexible Production: An Exploratory Analysis. Growth and Change, 22(1991), 4, str. 95-117.

^esen Tanja: Slovenski preobrat v storitveno ekonomijo. Gospodarski vestnik, (1995), 28, str. 20.

De Bandt Jacques: Indirect Productivity of Business Services, Through Non-Material Investments. Felli E., Rosati F.C., Tria G., eds., The Service Sector: Productivity and Growth. Heidelberg : Physica-Verlag, 1995. str. 157-173.

Delauney Jean-Claude, Gadrey Jean: Services in Economic Thought: Three Centuries of Debate. Boston : Kluwer Academic Publishers, 1992. 130 str.

European Commission: The Contribution of Business Services to Industrial Performance: A Common Policy Framework. Communication from the Commosion to the Council, Brussels, 1998, COM(98)534.

Francois F. Joseph, Reinert A. Kenneth: The Role of Services in the Structure of Production and Trade: Stylized Facts from a Cross-Country Analysis. CEPR Discussion Paper Series, London, (1995), 1228, 37 str.

Garonna Paolo: Comment. Felli E., Rosati F.C., Tria G., eds., The Service Sector: Productivity and Growth. Heidelberg : Physica-Verlag, 1995, str. 35-41.

Gershuny J., Miles Ian: The New Service Economy: The Transformation of Employment in Industrial Societies. London : Frances Pinter, 1983. 281 str.

Grubel G. Herbert, Walker A. Michael: Modern Service Sector Growth: Causes and Effects. Giersch Herbert, ed., Services in World Economic Growth. Tubingen : J.C.B. Mohr, 1989. str. 1-34.

Grubel G. Herbert: Producer Services: Their Important Role in Growing Economies. Felli E., Rosati F.C., Tria G., eds., The Service Sector: Productivity and Growth. Heidelberg : Physica-Verlag, 1995. str. 11-34.

- Had' imuli~ Nina: Izku{nje slovenskih malih podjetij s poslovnimi podpornimi storitvami. Magistrsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1997. 109 str.
- Hill T. P.: On Goods and Services. Review of Income and Wealth, New Haven, 23(1977), 4, str. 315-338.
- Illeris Sven: Producer Services: The Key Sector for Future Economic Development. Entrepreneurship & Regional Development, London, (1989), 1, str. 267-274.
- Illeris Sven: The Service Economy-A Geographical Approach. Wiley, 1996. 236 str.
- Input-output tabela Republike Slovenije za leto 1993. Statisti-ne informacije {t.2., za leto 1995, Ljubljana : Statisti-ni urad RS.
- Intelligent Exports and the Silent Revolution in Services. Sydney : Australian Trade Commission, 1994. 143 str.
- International Competition in Services. Washington : Congress of the United States, Office of Technology Assessment, 1987. 37 str.
- Jesensko poro-ilo 1997. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj, november 1997. 54 str.
- Jones Alan: On the Interrelationships between Goods-Producing Industries of Canada. The Service Industries Journal, London, 12(1992), 4, str. 497-512.
- Kajzer Alenka: Histereza brezposelnosti in stagnacija zaposlenosti v obdobju transformacijskega okrevanja v Sloveniji. IB revija, 31(1997), 7-8, str. 3-10.
- Klodt Henning: Productivity Growth in Service and Non-Service Industries: Implications for Convergence. Felli E., Rosati F.C., Tria G., eds., The Service Sector: Productivity and Growth. Physica-Verlag, 1995. str. 285-301.
- Klodt Henning: The Transition to the Service Society: Prospects for Growth, Productivity, Employment. Kiel Working Papers, No. 839, 1997, 45 str.
- Kostecki Michael: Business Options in th Service Sector of the Transition Economies: A Framework for Inquiry. Kostecki Michael, Fehervary Andras, eds., Services in the Transition Economies. Elsevier Science Ltd., 1996, str. 3-28.
- Levitt Theodore: The Industrialization of Service. Harvard Business Review, Boston, 54(1976), 5, str. 63-74.
- Lewis William et al.: Service Sector Productivity and International Competitiveness. The McKinsey Quaterly, New York, (1992), 4, str. 69-91.
- Link N. Albert: Assessing the Infrastructural Needs of a Technology-Based Services Sector: A New Approach to Technology Policy Planning. Science Technology Industry Review, Paris, (1998), 22, str. 171-207.

Miles Ian, Wyatt Sally: Technological Change in Services and International Trade Competitiveness. Geneva : United Nations Conference on Trade and Development, 1991, 57 str.

Ministrstvo za gospodarske dejavnosti: Strategija pove-anja konkuren-ne sposobnosti slovenske industrije, november 1996, 28 str.

Momigliano F., Siniscalco D.: The Growth of Service Employment: A Reappraisal. Banca Nazionale del Lavoro Quaterly Review, (1982), 142, str. 269-306.

Ochel Wolfgang, Wegner Manfred: Service Economies in Europe: Opportunities for Growth. London : Pinter Publishers, 1987, 163 str.

O'Donovan T. David: Competitive Advantage in Internationally Traded Service Industries-Perceptions of the Determinant Factors. Dublin : Service Industries Research Centre, 1995. 41 str.

OECD Observer, January 7, 2000.

O' Farrell N. Patrick, Moffat A. R. Lindsay: Business Services and their Impact upon Client Performance: An Exploratory Interregional Analysis. Regional Studies, Abingdon, 29(1995), 2, str. 111-124.

The Outlook for Employment by Sector, Panorama of EU Industry 1997. Brussels : Commission of the European Communities, 1997. 607 str.

Park Se-Hark, Chan S. Kenneth: A Cross-Country Input-Output Analysis of Intersectoral Relationships between Manufacturing and Services and their Employment Implications. World Development, Oxford, 17(1989), 2.

Peat Marwick McLintoc: The Cost of Non-Europe for Business Services. Brussels : Commission of the European Communities, 1988. Volume 1, str. 227-258.

Postner H. Harry: Problems of Identifying and Measuring Intermediate (Producer) Services in the Compilation and Use of Input-Output Tables. Review of Income and Wealth, New Haven, 28(1982), 2, str. 217-41.

Production and Trade in Services: Policies and Their Underlying Factors Bearing upon International Service Transactions. Geneva : UNCTAD, 1985. 64 str.

Rada F. Juan: Information Technology and Services. Giarini Orio, ed., The Emerging Service Economy. New York : Praeger, 1987. str. 127-172.

Rask J. Kolleen, Rask N. Kevin: The Pivotal Role of Services in Transitional Economies: Lessons from the West. Economics of Transition, Oxford, 2(1994), 4.

Riddle I. Dorothy: Service-Led Growth: The Role of the Service Sector in World Development. New York : Praeger, 1986. 289 str.

Rowthorn Robert, Ramaswamy Ramana: Deindustrialization: Causes and Implications. IMF Working Paper, Washington, (1997), 42, 38 str.

Services and the Development Process. UNCTAD, Geneva, 1985. 80 str.,15 pril.

Stare Metka: Telekomunikacije v lu-i pribli'evanja Evropski uniji in sodobnim tendencam v svetu. Teorija in praksa, Ljubljana, 35(1998), 1, str. 109-117.

Stare Metka: Tokovi mednarodne menjave proizvodnih storitev in njihov razvojni pomen. Doktorska disertacija, Ekonomska fakulteta v Ljubljani, (1999).208 str.

Statisti-ne informacije. Ljubljana : Statisti-ni urad RS, (1997), 315, (1999), 205.

Statisti-ni letopis 1997. Ljubljana : Statisti-ni urad RS, 1997, 621 str.

Sweedish Industry and Industrial Policy. Stockholm : NUTEK, The Sweedish National Board for Industrial and Technical Development, 1996. 79 str.

Tschetter John: Producer Services Industries: Why are they Growing so Rapidly. Monthly Labour Review, Washington, 110(1987), 12, str. 31-40.

Wyckoff Andrew: The Growing Strength of Services. The OECD Observer, Paris, (1996), 200, str. 11-15.

Zakotnik Ivanka: Ocena input-output tabele Republike Slovenije za leto 1995 v teko-ih in stalnih cenah. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Delovni zvezek, V(1996), 9, 64 str.

Zakotnik Ivanka: Slovenija 1998, Matrika nacionalnih ra-unov. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Delovni zvezek, VIII(1999),49, 79 str.

Do sedaj izšlo v okviru zbirke delovni zvezki:

Letnik I, leto 1992

- št.1. Razvojno planiranje na ravni Republike Slovenije. Uredil mag. Matej More, Ljubljana, maj 1992, 59. strani
- št.2. Ocena gospodarskega in socialnega razvoja Slovenije v letih 1991 in 1992 (majska analiza) z dokumentacijo, vodja projekta mag. Andrej Hartman, junij 1992
- št.3. Slovenia in 1991 - 1992. Report on economic developments. Ljubljana, June 1992, 55 strani; (with statistical annex)
- št.4. Radej Bojan: Vrste ekonomskih instrumentov varstva okolja in njihova uporaba. Naravni viri kot razvojni dejavnik - interdisciplinarni raziskovalni projekt trajnega razvoja. Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, maj 1992, 122 strani
- št.5. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v prvem polletju 1992 - primerjalni prikaz po posameznih dejavnostih gospodarstva na osnovi podatkov SDK iz periodičnih obračunov pravnih oseb za prvo polletje 1992. Pripravila: Stane Vencelj in Jana Jevševar, 15. september 1992, 30 strani
- št.6. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti v Sloveniji v prvem polletju 1992 - primerjalni prikaz po posameznih družbenih dejavnostih na osnovi podatkov SDK iz zaključnih obračunov in periodičnih obračunov zavodov za prvo polletje 1992 in za leto 1991. Pripravila Jasna Kondrča, Ljubljana, 7. oktober 1992
- št.7. Finančni rezultati poslovanja javnih podjetij gospodarstva Slovenije v prvem polletju 1992 - primerjalni prikaz po posameznih dejavnostih gospodarstva na osnovi podatkov SDK iz periodičnih obračunov pravnih oseb za prvo polletje 1992. Pripravila Jana Jevševar, oktober 1992, 36 strani
- št.8. Selected indicators from the income statement and balance sheet by sector and by origin of capital of the Slovenian economy in January - June 1991 and 1992
- št.9. Gospodarska gibanja v letu 1992 in kratkoročne perspektive gospodarstva Slovenije v letu 1993 (Jesenska analiza), vodja projekta mag. Andrej Hartman, oktober 1992, Ljubljana
- št.10. Slovenia - Economic Developments in 1992 nad the Outlook for 1993, October 1992
- št.11. Panočne prognoze na podlagi ocenjevanja perspektivne sposobnosti industrijskih podjetij za obdobje 1992 - 1995, vodja projekta dr. Pavle Gmeiner, Ljubljana, november 1992

Letnik II, leto 1993

- št.1. Ali so se stroški uvoza blaga resni-no pove-ali, dr. Janez Poto-nik, Ljubljana, januar 1993
- št.2. Bilanca pomembnejših prehranskih proizvodov, Bo`ena Leonardi, Ljubljana, januar 1993
- št.3. Industrijska politika Slovenije - koncept, omejitve, mo`nosti in usmeritve na narodnogospodarski in sektorski ravni, dr. Pavle Gmeiner, dr. Anton Povše, Ljubljana, februar 1993
- št.4. Analiza gibanja pla~ in dometa ter u-inkovitosti zamrznitve pla~ v marcu 1993, Bojan Radej, Ljubljana, marec 1993
- št.5. Finan~ni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1992, Jana Jevševar, april 1993
- št.5.1. Lastninjenje dru`benega premo`enja v gospodarstvu republike Slovenije v letu 1992, Judita Mirjana Novak, maj 1993
- št.5.2. Finan~ni rezultati poslovanja javnih podjetij v letu 1992 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaklju~nih ra-unov za leto 1992, Jana Jevševar, maj 1993
- št.5.3. Finan~ni rezultati poslovanja zavodov s podro-ja dru`benih dejavnosti - Primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaklju~nih ra-unov za leto 1992, Jasna Kond`a, maj 1993
- št.5.4. Finan~ni rezultati poslovanja bank in zavarovalnic v letu 1992, Vida Brus, maj 1993
- št.6. Portfolio analiza slovenske industrije v obdobju 1990-1992, Tanja ~esen, junij 1993
- št.7. Nacionalni ra-uni Slovenije- ocena 1990-93 in projekcije 1994-97, vodja projekta Igor mag. Strmšnik, Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, junij 1993
- št.8. Gospodarska gibanja v Sloveniji leta 1993 in perspektive do leta 1997 (Pomladansko poro-ilo), vodja projekta mag. Andrej Hartman, Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, junij 1993
- št.9. Finan~ni rezultati poslovanja gospodarstva, zavodov s podro-ja dru`benih dejavnosti ter bank in zavarovalnic v prvem polletju 1993- primerjalni prikazi na osnovi podatkov SDK iz periodi-nih obra-unov pravnih oseb, Jana Jevševar, Dijana Pirc, Vida Brus, september 1993
- št.10. Mesto Slovenije v svetu- mednarodne primerjave podatkov nacionalnih ra-unov, Tanja ^esen, september 1993
- št.11. Gospodarska gibanja v letu 1993 in kratkoro~ne perspektive gospodarstva Slovenije v letu 1994 (Jesensko poro-ilo), Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, vodja projekta mag. Andrej Hartman, november 1993
- št.12. Izhodiš-a za pripravo strategije gospodarskega razvoja Slovenije, dr. Janez Poto-nik, november 1993

Letnik III, leto 1994

- št.1. Prebivalstvo in zaposlenost v Sloveniji na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta in ocena tendenc razvoja do leta 2000, Tomaž Kraigher, januar 1994
- št.2. Analiza obrestnih mer in obresti v letih 1991 do 1993, Vida Brus, februar 1994
- št.3. Analiza in perspektiva delnega rizika Slovenije, dr.Pavle Gmeiner, maj 1994
- št.4.1 Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1993 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključnih računov za leto 1993, Judita Mirjana Novak, maj 1994
- št.4.2. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključnih računov za leto 1993, Dijana Pirc, maj 1994
- št.4.3. Finančni rezultati poslovanja bank in zavarovalnic v letu 1993 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključnih računov za leto 1993, Vida Brus, maj 1994
- št.4.4. Finančni rezultati podjetij v izgubi v letih 1992 in 1993, Slavica Jurančič, junij 1994
- št.5. Prikaz cenovnih sprememb v letih 1985 do 1993 - izračun veržnih indeksov cen po sektorjih NACE klasifikacije dejavnosti, Jure Povšnar, Nataša Marzidovšek, junij 1994
- št.6. Gospodarska gibanja v Sloveniji v letu 1994 s projekcijami razvoja do leta 1998 (Pomladansko poročilo), Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, vodja projekta mag. Andrej Hartman, junij 1994
- št.7. Regionalni vidiki razvoja Slovenije v obdobju 1990 - 1994, Janja Peterar, julij 1994
- št.8. Finančni rezultati poslovanja Zavodov s področja družbenih dejavnosti in zavarovalnih organizacij v prvem polletju 1994, Judita Novak, Dijana Pirc in Vida Brus, september 1994
- št.9. Kmetijska pridelava in odkup kmetijskih proizvodov v obdobju 1988 - 1993, Mateja Kovačič, oktober 1994
- št.10. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1994 s projekcijo razvoja v letu 1995 (Jesensko poročilo), vodja projekta Tanja Magušič, Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, november 1994
- št.11. Primerjava med finančnimi rezultati poslovanja slovenskega gospodarstva za leto 1993 po zakonu o računovodstvu in po slovenskih računovodskih standardih, Judita Mirjana Novak, december 1994
- št.12. Turistični promet v obdobju 1985 - 1994 in statistični prikaz stanja turizma v Sloveniji, Petra Drobne, december 1994

Letnik IV, leto 1995

- št.1. Finan~ni rezultati poslovanja zavodov s podro~ja dru`benih dejavnosti v letu 1994, Primerjalni prikazi na osnovi zaklju~nih ra~unov za leto 1994, Judita Mirjana novak, april 1995
- št.2. Analiza in perspektiva de`elnega rizika Slovenije po dveh scenarijih v obdobju do leta 2000, dr.Pavle Gmeiner, maj 1995
- št.3. Finan~ni rezultati poslovanja bank in zavarovalnic v letu 1994 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaklju~nih ra~unov, Vida Brus, junij 1995
- št.4. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1995 s projekcijo razvoja do leta 2000 (Pomladansko poro~ilo), vodja projekta Igor mag. Strmšnik, julij 1995
- št.5. Finan~ni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1994 (na osnovi statisti~nih podatkov iz bilance uspeha leta 1994, Judita Mirjana Novak , julij 1995
- št.6. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1995 s projekcijo razvoja v letu 1996 (Jesensko poro~ilo), vodja projekta Igor mag. Strmšnik, oktober 1995
- št.7. Nacionalni programi in posebni razvojni zakoni v lu-i strategije gospodarskega razvoja Slovenije in vpliva na regionalni razvoj, mag. Ana Murn, Ljubljana, november 1995
- št.8. Zna~ilnosti razvoja slovenskih regij, Janja Pe~ar, Ljubljana, december 1995
- št.9. Politika cenovnega nadzora v Sloveniji v letih 1991 do 1995, Nataša Marzidovšek, Ljubljana, december 1995
- št.10. Pregled posebnih razvojnih dokumentov, ki jih je sprejela dr`ava Slovenija, mag. Ana Murn, Ljubljana, december 1995
- št.11. Razmerja v slovenskem gospodarstvu v letih 1992 in 1993 v lu-i input - output tabel, Vesna Štraser, Ljubljana, februar 1996
- št.12. Ocena demografskih ra~unov Slovenije 1981 - 1994, Toma` Kraigher, Ljubljana, marec 1996

Letnik V, leto 1996

- št.1. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji leta 1996 s ciljno projekcijo razvoja do leta 2000 (Pomladansko poročilo), Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, vodji projekta mag. Igor Strmšnik in mag. Alenka Kajzer
- št.2. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1995 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1995), Judita Mirjana Novak, Ljubljana, julij 1996
- št.3. Poslovanje bank v letu 1995, Vida Brus, Ljubljana, julij 1996
- št.4. Javnofinancijske obveznosti, ki izhajajo iz dokumentov razvojnega načrtovanja in posebnih rajonih zakonov, mag. Ana Murn, Ljubljana, september 1996
- št.5. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti v letu 1995, Judita Mirjana Novak, Ljubljana, oktober 1996
- št.6. Neposredne tuje investicije v slovensko gospodarstvo in njihov razvojni potencial. Foreign Direct Investment in the Slovenian Economy and its Development Potential, Matija dr. Rojec, Ljubljana, oktober 1996
- št.7. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1995, Janja Pečar, Ljubljana, oktober 1996
- št.8. Kazalci finančne uspešnosti gospodarjenja v letu 1995 po sektorjih in regijah, Liljana Figar kot vodja, Peter Beltram, Vida Brus, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Janja Pečar, Boštjan Plešec, Jure Povšnar, Ana Senčnik, Ljubljana, november 1996
- št.9. Ocena input-output tabele Republike Slovenije za leto 1995 v tekočih in stalnih cenah, Ivanka Zakotnik, Ljubljana, november 1996
- št.10. Dejavniki za povečanje konkurenčnosti slovenske predelovalne industrije s posebnim ozirom na kooperacije, razvojne raziskave in tuja vlaganja, dr. Pavle Gmeiner, Ljubljana, december 1996
- št.11. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji - Jesensko poročilo 1996, vodja projekta dr. Alenka Kajzer, Ljubljana, december 1996
- št.12. Slovenija in Maastrichtski kriteriji konvergence, dr. Ivo Lavrač in mag. Vladimir Lavrač, Ljubljana, februar 1997

Letnik VI, leto 1997

- št.1. Analiza gospodarskih gibanj s ciljno projekcijo do leta 2001 (Pomladansko poročilo), Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, vodja projekta dr. Alenka Kajzer, Ljubljana, junij 1997
- št.2. Finančni rezultati poslovanja gospodarskih družb v letu 1996 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1996), Judita Mirjana Novak, Ljubljana, julij 1997
- št.3. Ocena kupne moči bruto domačega proizvoda na prebivalca v Sloveniji 1993-1997 in prognoza do 2005, mag. Tanja Šesen, Ljubljana, julij 1997
- št.4. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1996, Janja Pečar, Ljubljana, oktober 1997
- št.5. Poslovanje bank v letu 1996, Vida Brus, Ljubljana, oktober 1997
- št.6. Uvod v kupno moč denarne enote in probleme merjenja domačega proizvoda po kupni moči, dr. Pavle Gmeiner, Ljubljana, november 1997
- št.7. Ocena gospodarskih gibanj v letu 1997 in možnosti razvoja v letu 1998 (Jesensko poročilo), Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, vodja projekta dr. Alenka Kajzer, Ljubljana, november 1997
- št. 8. Finančni rezultati poslovanja izvoznikov v letu 1996, Judita Mirjana Novak, Ljubljana, december 1997
- št. 9. Kazalci finančne uspešnosti gospodarjenja v letu 1996 po sektorjih, Liljana Figar kot vodja, Vida Brus, Andrej Hrovat, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Mateja Pečar, Jure Povšnar, Ana Šešnik, Ljubljana, december 1997
- št.10. SAM Slovenija 1996 (matrika nacionalnih računov), Ivanka Zakotnik, Ljubljana, december 1997
- št.11. Slovenija v Evropi regij - Regionalne strukture razširjene evropske zveze, mag. Igor Strmšnik, Ljubljana, januar 1998
- št.12. Globalna konkurenčnost Slovenije - Eksperimentalna ocena njenih prednosti in slabosti po metodi Svetovnega ekonomskega foruma. dr. Pavle Gmeiner, Ljubljana, januar 1998

Letnik VII, leto 1998

- št. 1. Pregled javnofinan~nih prihodkov za leto 1997 (na osnovi Poro~ila B-2) Agencije RS za pla~ilni promet, Jasna Kond`a, Ljubljana, marec 1998
- št. 2. Projekcije prebivalstva Slovenije 1996 - 2070, Toma` Kraigher, Ljubljana, marec 1998
- št. 3. Sistem nacionalnih ra~unov SAM (Social Accounting Matrix) Slovenija 1995, dr. Ivo Lavra~, Branka Tav~ar, Ivanka Zakotnik, Ljubljana, april 1998
- št. 4. Vladne finan~ne intervencije v gospodarstvu, Dr`avne pomo~i v Evropski uniji, mag. Ana Murn, Ljubljana, maj 1998
- št. 5. Finan~ni rezultati poslovanja gospodarskih dru`b v letu 1997 (na osnovi statisti~nih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1997), Judita Mirjana Novak, Ljubljana, julij 1998
- št. 6. Slovenija v letu 1997 – ocene nacionalnih ra~unov, Ivanka Zakotnik, Ljubljana, avgust 1998
- št. 7. Finan~na uspešnost gospodarjenja v letu 1997 po sektorjih, Liljana Figar, Andrej Hrovat, Mateja Kova~, Judita Mirjana Novak, Jure Povšnar, Mateja Pe~ar, Ana Se~nik, Ljubljana, oktober 1998
- št. 8. Ocena ~etrletnega bruto doma~ega proizvoda Slovenije potrošna struktura 1995 – 1997, dr. Tanja ~esen, Ljubljana, november 1998
- št. 9. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finan~nih rezultatih poslovanja gospodarskih dru`b v letu 1997, Janja Pe~ar, december 1998
- št. 10. Razvojni indikatorji za vrednotenje okoljske kakovosti gospodarske rasti, mag. Bojan Radej, februar 1999
- št. 11. Koncept in empiri~ni rezultati merjenja nacionalne konkuren~ne sposobnosti v Sloveniji za obdobje 1995 - 1998 in napovedi do leta 2002, dr. Pavel Gmeiner, Liljana Figar, februar 1999
- št. 12. Prenova regionalne politike, Igor Strmšnik, april 1999

Letnik VIII, leto 1999

- št. 1 Finan~ni rezultati poslovanja gospodarskih dru`b v letu 1998 (na osnovi statisti~nih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1998), Judita Mirjana Novak, avgust 1999
- št. 3 Stategija gospodarskega razvoja Slovenija - razvojni scenarij, koordinatorja: mag. Igor Strmšnik, Branka Tav~ar, september 1999
- št. 4 Matrika nacionalnih ra~unov - Slovenija 1998, Ivanka Zakotnik, december 1999
- št. 5 Finan~na uspešnost gospodarjenja v letu 1998 po sektorjih, Jure Povšnar, dr. Tanja ~esen, Andrej Hrovat, Mojca Koprivnikar Šušterši~, Mateja Kova~, Judita Mirjana Novak, Ana Se~nik, februar 2000
- št. 6 Vzroki primanjkljajev na teko~em ra~unu pla~ilne bilance v obdobju tranzicije, mag. Rotija Kmet, februar 2000
- št. 7 Poslovanje ban~nega sistema v letu 1998, Andrej Hrovat, februar 2000
- št. 8 Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finan~nih rezultatih poslovanja gospodarskih dru`b v letu 1998, Janja Pe~ar, marec 2000
- {t. 9 Pregled javnofinan~nih prihodkov za leto 1998 in 1999 (na osnovi Poro~ila B-2) Agencije RS za pla~ilni promet, Jasna Kond`a, Ljubljana, april 2000
- {t. 10 Zunanje neravnovesje in ekonomska politika v obdobju tranzicije (primer ^e{ke, Mad`arske in Poljske z mo`nimi zaklju~ki za Slovenijo), mag. Rotija Kmet, april 2000
- {t. 11 Sodobne tendence v odnosih med storitveno in industrijsko proizvodnjo v svetu in v Sloveniji, dr. Metka Stare, Ljubljana, april 2000

DELOVNI ZVEZKI ZMAR

NOVOSTI ZMAR		
Nazadnje izšlo	Jesensko poro-ilo 1999 - Analiza gospodarskih gibanj v letu 1999 z oceno možnosti razvoja v letu 2000. Delovni zvezki 11/98: Koncept in empirični rezultati merjenja nacionalne konkurenčne sposobnosti v Sloveniji za obdobje 1995 - 1998 in napovedi do leta 2002, Pavle Gmeiner, Liljana Figar, Ljubljana, februar 1999. 12/98: Prenova regionalne politike, mag. Igor Strmšnik, april 1999. 1/99: Finančni rezultati poslovanja gospodarskih družb v letu 1998 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance uspeha za leto 1998), Judita Mirjana Novak, avgust 1999 3/99: Strategija gospodarskega razvoja Slovenije, I. Strmšnik, B. Tavčar 4/99: Matrika Nacionalnih računov, Slovenije 1998, I. Zakotnik 5/99: Finančna uspešnost gospodarjenja v letu 1998 po sektorjih, dr. T. Česen, A. Hrovat, M. Koprivanikar Šušteršič, M. Kovač, J. M. Novak, A. Sečnik, J. Povšnar kot vodja skupine, februar 2000 6/99: Vzroki primanjkljavev na tekočem računu plačilne bilance v obdobju tranzicije, mag. R. Kmet, februar 2000 7/99: Poslovanje bančnega sistema v letu 1998, A. Hrovat, februar 2000 8/99: Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1998, Janja Pečar, marec 2000 9/99: Pregled javnofinančnih prihodkov za leto 1998 in 1999 (na osnovi Poročila B-2) Agencije RS za plačilni promet, Jasna Kondža, Ljubljana, april 2000 10/99: Zunanje neravnovesje in ekonomska politika v obdobju tranzicije (primer Češke, Madžarske in Poljske z možnimi zaključki za Slovenijo), mag. Rotija Kmet, april 2000 11/99: Sodobne tendence v odnosih med storitveno in industrijsko proizvodnjo v svetu in Sloveniji, dr. Metka Stare, april 2000 IB revija 2-3/99: Pavle Gmeiner: Zasnova za merjenje in rezultati nacionalne konkurenčne sposobnosti Slovenije; Miran Jus: Zavarovanje izvoznih kreditov in koncentracija izpostavljenosti; Metka Barbo-Škerbinc in Milan Vodopivec: How Effective are Slovenian Active Labor Market; Igor Vrišer: Regionalni razvoj slovenskih pokrajin in občin; Marjan Ravbar: Izbor indikatorjev regionalnega razvoja v funkciji proučevanja regionalnih dispritet kot prispevek k oblikovanju razvojne politike v R Sloveniji; Vladimir Drozg in Vilibald Premzel: Instrumenti regionalne politike v Sloveniji; Janja Pečar: Bela knjiga o regionalnem razvoju Slovenije; Igor Strmšnik: Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja kot del prenove regionalne politike v Sloveniji; Jo že P. Damijan: So ekonomske cone lahko bolj učinkovit instrument spodbujanja regionalnega razvoja v Sloveniji?; Mojmir Mrak: Slovenia: "Structural Funds Component" of the Reorientaed Phare Programme from 2000 Onwards; Matjaž-Hanžek: Vpliv Nacionalnega poročila človekovega razvoja na slovensko razvojno strategijo; Matija Rojec; Marko Simoneti in Marko Rems: Prestrukturiranje podjetij z iztopi: Stečajni in reorganizacijski podjetji v letu 1996 in 1997; Janez Šušteršič: Mednarodna konferenca "Institutions in Transition"	
	http://www.sigov.si/zmar	
	NARO^ILNICA	
	Ime, priimek, podpis	Datum:
	Naslov naro-inika	DAVČNA ŠT.:
	Ozna-iti z X	Periodika
		Pomladansko/Jesensko poro-ilo. Letna naročnina za eno publikacijo 1,650 SIT. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji s ciljno projekcijo razvoja v prihodnjih letih, ocenami nacionalnih računov in obsežno dokumentacijo.
		Spring/Autumn Report. Letna naročnina za eno publikacijo 2,200 SIT.
		InfoZMAR/IMADInfo. 1 izvod brezplačno. Koristne informacije o ZMAR. Slovensko, angleško.
		Delovni zvezki. 12 zvezkov. Objave detaljnih rezultatov analiz, podatkovnih serij in metodoloških razprav. Letna naročnina 18,000 SIT, cena za en izvod 1,500 SIT.
	IB revija. Štiri številke letno (vključuje mednarodno IB Review). Revija za strokovna in metodološka vprašanja gospodarskega, prostorskega in socialnega razvoja. Letna naročnina 8,000 SIT; enojna št. 1.600 SIT.	
	IB Review (Journal for Institutional Innovation, Development, and Transition), 3,000 SIT.	
	Ekonomsko ogledalo, 12 števil (vključuje letno izdajo), letna naročnina 14,850 SIT. Cena za en izvod 1,300 SIT	
	Ekonomsko ogledalo - Letna izdaja. 1,400 SIT. Izbor najzanimivejših tem iz EO v preteklem letu. Dogajanje v preteklem letu na področjih, ki jih redno mesečno spremljamo v EO.	
	Slovenian Economic Mirror. 14,850 SIT (including Annual Edition)	
	Slovenian Economic Mirror - Annual Edition. 1,400 SIT.	
Knji`ne izdaje		
	Janez Potočnik, Boris Majcen: Slovenija in EU, 1996, 290 str, 2,500 SIT (v predprodaji). Koristi in stroški približevanja EU, tudi na panožni ravni. Izračuni z modelom splošnega ravnoteja.	
	Pavle Gmeiner: Analiza in perspektiva deželnega rizika Slovenije, 1996, 67 str, 1,300 SIT. Avtor pri projekciji deželnega tveganja izhaja iz metode Euromoneya in projekcij gibanj do leta 2000 iz Strategije gospodarskega razvoja Slovenije. Ovrednoti posledice uresničitve Scenarija (+) in Scenarija (-) SGRS.	
	F. Cimperman, A. Koar, F. Kuzmin, L. Pfajfar, B. Plešec, M. Simončič, I. Strmšnik, A. Strojani: Kvartalni ekonometri-ni model slovenskega gospodarstva, 1996, 164 str, 1,900 SIT. Kvartalni ekonometrični model sestavljen iz realnega, zunanjetrgovinskega in monetarnega bloka.	
	Strategija gospodarskega razvoja (SGR), 1995. Približevanje Evropi - rast, konkurenčnost in integriranje, 1,500 SIT; Approaching Europe: Growth, Competitiveness and integration, 2,000 SIT; Utemeljitev, vrednote in cilji, 750 SIT; Splošni pogoji za gospodarski razvoj, 2,000 SIT; Faktorji gospodarskega razvoja, 2,000 SIT; Prostor, okolje, socialna varnost, 1,500 SIT; Infrastruktura, kmetijstvo, industrija, storitve, 1,750 SIT; SGR Slovenije do leta 2000, 1,000 SIT.	
	Strategy of the RS for Accession to the European Union, Economic and Social part, 1998, v angleščini, 2,500 SIT	
	Matija Rojec: Prestrukturiranje z neposrednimi tujimi investicijami: Slovenija/Restructuring with foreign direct investment: The Case of Slovenia, 1998, 2,000 SIT	
	Bojan Radej: Onesna`enje naprodaj, 1994, 166 str, 1,900 SIT.	
Davek	8-odstotni DDV v ceno še ni vključen.	
Popusti	Na količino (pri naročilu večjega števila izvodov ene publikacije do 25%), za naročilo na več mesečnih zbirk (na dve zbirki 20%, in 25% za naročilo na vsaj tri) in za organe Vlade RS.	
Naro-ilo in informacije	Ana Marija Pucelj, ZMAR, Gregorčičeva 27, 1000 Ljubljana; telefon 061-178-2143; fax 061-178-2070; E-mail: pisarna.zmar@zmar.sigov.mail.si . Naročene publikacije in račun vam bomo poslali po pošti.	
Obnavljanje	Naročilo se avtomatično obnavlja za naslednje leto.	
Odpoved	Pisna odpoved naročnine velja po izteku leta, za katero je bila naročnina obnovljena.	